

A. Tidner

Palats och Kåkar

Anteckningar om gamla
Stockholm i våra dagar

Stockholm

Magn. Bergvalls Förlag

PALATS OCH KÅKAR

PALATS OCH KÅKAR

ANTECKNINGAR OM GAMLA
STOCKHOLM I VÅRA DAGAR

AV

A. TIDNER

—
MED 40 ILLUSTRATIONER

STOCKHOLM • MAGN. BERGVALLS FÖRLAG

STOCKHOLMS STADS ARKIV
OCH BIBLIOTEK

PALATSCHEM

STOCKHOLM

1917

STOCKHOLM
1 9 1 7

Victor Petterssons Bokindustriaktiebolag.

FÖRORD.

Hela Stockholm kan betraktas som ett stort friluftsmuseum, där man nästan överallt påträffar minnen från svunnen tid. Dessa äro dock ej alltid reella, såsom kvarstående byggnader och andra bevarade föremål. De kunna också vara ideella, såsom historiska händelser och andra tilldragelser, vilka timat i staden, och fortlevande namn på hus, gator och gränder m. m.

Dock äger Stockholm, som har sitt ursprung från medeltiden, ej ett enda hus, som i någorlunda orubbat skick kvarstår från den tiden, men delar av sådana, t. ex. murar och källare, äro ännu i behåll. I många utländska städer däremot påträffas ofta medeltida hus. Att så ej är förhållandet i Sverige, beror dels därpå, att hos oss trä mestadels brukades som byggnadsmaterial, och att hus, uppförda av detta ämne, vid inträffande eldsvådor merendels i grund förstördes, dels väl också därpå, att ömheten för det gamla åtminstone under vissa tidsskeden, t. ex. slutet av förra århundradet, mer än skäligen brustit.

Från 1500-talet finnas några byggnader, även de förändrade.

De äldre hus, som någorlunda bibehållit sitt ursprungliga utseende, härstamma tidigast från 1600-talet. De allra flesta sådana torde vara upptagna i detta arbete. Av 1700-talets byggnader äro de uteslutna, som ej i sitt yttre bära något iögonenfallande särmerke eller ej äga sammanhang med någon mer eller mindre känd persons historia eller verksamhet. 1800-talets hus hava i allmänhet ej räknats till gamla Stockholm och nämnas icke, såvida ej någon särskild omständighet givit anledning därtill.

Då det varit mig möjligt att lämna något meddelande om ägaren av ett hus eller namngivaren av en plats eller om någon tilldragelse där, har oftast så skett, men endast undantagsvis nämnas ägare, vilkas yrke varit mig obekant.

Med avseende på de enskilda husen är här antecknat, endast vad deras yttre har att förete från framfaren tid, deras murar, portaler, inskriptioner och annat, som kan känneteckna den tidens byggnadssätt eller ådraga sig uppmärksamhet. Vad de offentliga däremot beträffar, till vilka ju vem som helst kan vinna tillträde, beröres även deras inre, såvida detta ansetts äga något mera märkligt att framvisa. Då föreliggande arbete är avsett för den stora allmänheten, har emellertid blott sådant blivit upptaget, för vars beaktande fackkunskaper ej förutsättas.

Här nämnas icke nu rivna eller till oigenkännlighet ombyggda hus eller omdanade platser, så framt de ej fortleva i namnet eller någon persons historia är därmed förbunden.

Då de enskilda husens namn vanligtvis ändras vid ägarbyte, hava de i regel ej angivits men torde vara lätta att finna genom hänvisningarna i den åtföljande personförteckningen.

Det verkliga tinget ger åskådaren den bästa bilden. Med avsikt hava därför illustrationer av ännu bestående gamla byggnader eller andra saker uteslutits. Dock förekomma några stadsplaner och äldre bilder, som visa utseendet av hus och stadsdelar i forna tider. Själv har jag med största intresse och nöje tagit här antecknade föremål i betraktande för att övertyga mig om deras befintlighet.

Att i ett arbete av denna art misstag lätt kunna begås, torde inses av envar, som sysslat med sådan forskning. Där uppgifter i mig tillgängliga källor varit mot varandra stridande, har den till synes trovärdigaste blivit anförd, eller också hava fleras åsikter upptagits.

Kan emellertid denna bok, vars innehåll för bekvämlighetens skull blivit alfabetiskt ordnat, bidra till höjandet av hembygds-kunskapen och kärleken till den i sanning stenbundna men historiska mark, vi stockholmare dagligen trampa, är ett stort mål vunnet.

Stockholm i dec. 1917.

A. TIDNER.

Adolf Fredriks församlings apologistiska skola hade från 1707 till 1872 sin verksamhet i det ännu på kyrkogårdens norra sida belägna huset, vilket uppfördes genom pastorns i Klara, Simon Isogæus, försorg. Därom vittnar inskriptionen över porten: »Surgere me vovit pastor Simon Isogæus, quem laudabit gens viva et ventura nepotum. A:o D:ni MDCCVII.» (Pastor Simon Isogæus, vilken det nu levande släktet och dess efterkommande skola prisa, lät uppföra mig i Herrens år 1707.)

Isogæus, känd minnestalare, som dog 1709, berömdes av många versmakare, däribland fru Sofia Elisabet Brenner, som liknade honom vid ett »pomeransträd».

Adolf Fredriks kyrka. I äldre tider utgjorde Norrmalm en enda församling, Klara, vilken 1643, då Jakobs kyrka blev färdigbyggd, delades i två, upptagande var sin sida av Brunkebergshöjden. Kungsholmen eller Munkliderna och de tre nuvarande norra församlingarna, Adolf Fredrik, Gustav Vasa och Matteus, tillhörde den förra och våra dagars östra församlingar den senare.

Nedanför Brunkeberg, »mellan Barnhuset och Berget», där Adolf Fredriks kyrka nu ligger, fanns i äldre tider en med plank omgiven begravningsplats, som underhölls av Klara församling. Dess kyrkoråd utverkade 1673 av Karl XI att här få uppföra ett träkapell, där »likprocessionerna skulle kunna bättre förrättas och predikanten med församlingen hava någorlunda sin bekvämlighet och vara frie för oväder och väta». Arbetet med byggnaden företogs genast, så att kapellet var inrett, fullbordat och invigt 1675. Det hela hade bekostats av rådmannen Olof Larsson och hans tredje fru, Anna Katarina Grundel, fältmarskalken Helmfelts syster.

Olof Larsson var född i Söderköping 1592 av »fattiga och

St Olofs kapell år 1727.

ringa, dock ärliga och kristliga föräldrar». Vid 12 år begav han sig till Stockholm, där han kom i skola, »sökande sitt underhåll med sjungande vid andras fönster och dörrar».

Sedan han fortsatt härmed i tre år, antogs han i tjänst »hos hederligt folk, som i betraktande av hans beskedlighet» försträckte honom medel att öppna handel. Med svenska varor for han flera gånger till Stora Novgorod, där fältherren Jakob De la Gardie uppehöll sig. I Stockholm vann han burskap som borgare redan 1614 och blev kort efteråt kämnär på Norrmalm och 1622 rådman där. Som sådan verkade han i 52 år. Han dog 1675 och begrovs i Klara kyrka.

Kapellet, Klara kyrkas annex, kallades med konungens samtycke St: Olof »till minne av den ädle givaren». I 99 år för rättades där gudstjänst.

Omsider uppstod tanken att i stället för träkapellet uppföra en kyrka av sten. Planen härtill förverkligades 1768, då

konung Adolf Fredrik personligen lade grunden till det nuvarande templet, som bär hans namn. Den nya kyrkan byggdes utomkring kapellet, i vilket nästan hela byggnadstiden gudstjänst förrättades. Ritningarna voro gjorda av arkitekten friherre Karl Fredrik Adelerantz, vilken efter Tessin och Hårleman avslutade slottsbyggnaden. 1774 invigdes kyrkan i Gustav III:s närvaro. Året förut hade Adolf Fredriks församling blivit skild från Klara. Kyrkans torn fullbordades 1783.

Bland konstnärliga mästerverk i kyrkan märkas den av Sergel 1785 utförda altarprydnaden, som föreställer Kristi uppståndelse, och monumentet över filosofen René Descartes eller Renatus Cartesius: snillets genius, som med den ena handen lyfter okunnighetens slöja från jorden och i den andra håller upplyningens fackla.

Den latinska inskriptionen »Gustavus pr (inceps). hered (itarius). r(egni). S(veciæ). Renato Cartesio, nato in Gallia 1596, denato in Svecia 1650, monumentum erexit MDCCLXX» betyder: Åt René Descartes, född i Frankrike 1596, död i Sverige 1650, reste Gustav, Sveriges rikets arvfurste, denna vård 1770.

Cartesius, en av samtidens djupsinnigaste tänkare, »den moderna filosofiens grundläggare», född 1596 i La Haye, inkallades till Sverige av drottning Kristina 1649. Försvagad av överansträngning och nattvak vid den kunskapstörstande drottningens sida dukade han under för det kalla klimatet, dog i Stockholm i febr. 1650 och blev begravnen på denna kyrkogård. Sexton år senare fördes hans stoft åter till fädernejorden och nedsattes i kyrkan S:t Geneviève i Paris. »Cogito, ergo sum» (Jag tänker, alltså är jag till) var hans huvudgrundsats.

I kyrkan finnas dessutom vackra epitafer över landshövdingen Karl Carlskiöld, född 1698, död 1788, och över kammarherren, »ädle och välborne» Karl Lideman, född 1655, död 1690.

På sakristians väggar hänga porträtt av församlingens alla

förutvarande herdar och kaplaner från och med »Päder Muur, den första predikant i S:t Olof, död 1689». Se Surbrunnsgatan!

Kyrkans takmålningar utfördes i slutet av 1890-talet av professor Julius Kronberg.

På kyrkogården har svenska akademien ägnat en vacker vård med porträttmedaljong åt skalden Bengt Lidner, »en rik men sönderbruten harmoni», född 1757, död 1793. Där vilar också under en stympad pyramid nära södra kyrkväggen Sveriges störste bildhuggare, Tobias Sergel, född 1740, död 1814, där slumra friherre Gustav Vilhelm von Tibell, född 1772, död 1832, vilken under den store Napoleon lärde krigskonsten och befordrades till general och i Sverige, där han dock hade många motgångar under Gustav IV Adolf, slutligen blev generallöjtnant och president i krigskollegium, vidare kommerserådet, donatorn Paul Edvard Filéen, född 1749, död 1829, och publicisten, »den bitande ironikern» Johan Kristoffer Askelöf m. fl. Se nr 88 A Drottninggatan!

Till kyrkoherdeboställe inköptes egendomen Lorensberg vid Karlbergsallén. Se nr 16 Karlbergsvägen!

Församlingen delades 1905 i Adolf Fredriks, Gustav Vasa och Matteus.

Nr 1 Adolf Fredriks kyrkogata. Se nr 18 Olofsgatan!

Adolf Fredriks torg å Södermalm kallades Hornstorget, till dess konung Adolf Fredrik 1768 på magistratens begäran medgav det nuvarande namnet, under villkor att inga avrättningar där skulle få verkställas. Det var då det största i Stockholm.

Akademien för de fria konsterna. Se nr 12 Fredsgatan!

Apelbergsgatan har förmodligen uppkallats efter räntmästaren Jonas Persson, adlad Apelberg, som levde i mitten av 1600-talet, då gatan hade sitt nuvarande namn.

Apotek. Lejonet är Stockholms äldsta apotek. Filip Magnus Schmidt blev 1623 drottning Maria Eleonoras hovapotekare och förestod medikamentsförrådet å slottet. 1625 flyttades detta till Stortorget, erhöll 1627 sina privilegier, för-lades 1675 till hörnet av Regeringsgatan och Norrmalmstorg,

nu Gustav Adolfs torg, och har vid denna gatas nedre del haft flera lokaler. Det kallades Slottsapoteket ända till sistnämnda år, då det fick till tecken ett liggande lejon. 1916 flyttades det till hörnet av Jakobsgatan och Jakobstorg. Se nr 8 Regeringsgatan!

Markattan, nu Leoparden, var ursprungligen och i mer än två sekler beläget i nr 28 Stora Nygatan, flyttades 1861 till nr 30 Stora Badstugatan, nu nr 50 Sveavägen, och därifrån i slutet av 1800-talet med sitt nya namn, som ej kunde verka anstötligt, till nr 16 Tegnérsgatan.

Skotten doktor Jakob Robert Robertsson, som 1614 blev Gustav II Adolfs livmedikus, erhöll 1623 tillstånd att inrätta detta apotek. Han adlades 1630, kallade sig Robertsonus och dog 1652 som drottning Kristinas livmedikus och begravs i Spånga kyrka.

Angeln anlades enligt fullmakt år 1649 av Anders Månsson Biever eller Biebers, den förste i Stockholm födde apotekaren, och var beläget i huset nr 57 Järntorget, varifrån det flyttades till nr 2 Triewaldsgränd, där det ännu är kvar i det restaurerade huset. Efter Bievers död övertogs det av Ch. Molitor, i vars släkt det stannade över 100 år. Å väggarna i apotekslokalen äro innehavarnas namn angivna.

Svanen inrättades 1650 av Kaspar Schöps (Scheps) i nr 18 Svartmangatan, mitt för Tyska brunn, och fanns där till 1878, då det flyttades till nr 63 Regeringsgatan. 1908 började dess verksamhet i nr 19 Birger Jarlsgatan (Stureplan). 1655 övertogs det av tysken Samuel Ziervogel, i vars släkt det stannade över ett århundrade.

Morianen inrättades av med. doktor Kristian Heræus 1670 och var beläget vid Norrbro mitt emot gamla kungliga stallet, sedermera vid Stortorget, därefter i nr 4 Mynttorget, i nuvarande Stockholms stads brandförsäkringskontors hus, och 1707 i hörnet av Drottninggatan och Gamla Kungsholmsbrogatan, härjades av branden 1751 men öppnades åter i det nya huset på samma ställe, flyttades 1825 till nr 23 Drottninggatan, där det ännu är kvar och har sin gamla skylt.

Korpen. 1674 erhöU Jugert (Jürgen) Brandt privilegium att upprätta ett apotek på Södermalm. Det kallades Förgyllda Örnen. Tre år senare flyttades det till sin nuvarande plats i nr 16 Stortorget. År 1721 övertogs det av apotekaren Hindrich Ludvig Dowe, som ändrade namnet till Förgyllda korpen, emedan »detta tecken syntes honom prydligare än en örn». Nämnnda hus hade förut inrymt apoteket Morianen.

Vita björn inrättades 1692 av tysken Johan Berent vid Nybron, i hörnet av Smala gränd, såsom Grev Turegatans östra del då och länge efteråt kallades. Det flyttades efter branden 1701 till nr 14 A Nybrogatan, där det fanns 1801, och sedan till nr 15 B och sist till nr 21 vid samma gata. Se nr 14 A Nybrogatan!

Kronan inrättades av apotekaren Kaspar Ziervogel enligt privilegium av 1693 och var beläget i nr 3 Storkyrkobrinken, där ännu en förgylld krona sitter över porten, flyttades efter slottsbranden 1697 till Svartmangatan, »vid pastorsbostället», 1710 till nr 4 Mynttorget, Rosenadlerska huset, där Morianen förut varit, och 1773 till nr 5 Myntgatan och för några år sedan till nr 27 Stora Nygatan. Ziervogel efterträddes av sin måg P. E. Georgii, i vars släkt apoteket stannade till 1804.

Enhörningen inrättades 1694 av tysken Georg Fredrik Strobell i Götgatbacken till höger från Södermalmstorg, flyttades därifrån till huset mitt emot, sedan efter branden 1759 till Stadshuset och åter till sin första plats, vidare 1805 mitt över gatan och därefter till nr 10 Mariagatan och 1817 till nr 5 Hornsgatan och 1905 till nr 29 A vid samma gata. 1710 var Enhörningen pestapotek. Vid den stora eldsvådan 1759 var apotekaren J. M. Wirwachs dess innehavare. Det är troligt, att Wirwachs låtit förfärdiga det ännu bevarade fabeldjur, som är apotekets skylt.

Ugglan erhöU 1760 sina privilegier, anlades vid Hötorget av apotekaren Lars Sandberg, hade förut som tecken en älg, fick 1762 en »armerad» ugglan, stående på Aeskulapii stav, och flyttades då till nr 59 Drottninggatan. På detta apotek dog plötsligt August Blanche den 30 november 1868.

Hjorten anlades 1760 på Kungsholmen av Gottfrid Hahr, hade i början sina lokaler i hörnet, där Kungliga myntet nu ligger, flyttade 1769 till nr 8 Hantverkargatan och på 1890-talet till nr 14 Schéelegatan. Det har också en tid varit inrymt i nr 4 Hantverkargatan.

Gripen, nr 21 Götgatan, inrättades 1760 av apotekaren Karl Magnus Bonge. Det har förut haft lokaler i två andra hus vid samma gata.

Nordstjärnan inrättades såsom instruktionsapotek 1817 av apotekaren Karl Fredrik Plageman och var beläget i Westmanska huset, sedermera Vetenskapsakademiens, och flyttade 1829 till nr 84 Drottninggatan och därifrån i senare tid till nr 71 A vid samma gata.

Fenix inrättades 1824 av apotekaren Ulrik Huldborg i nr 34 Götgatan och flyttades sedermera till nr 30 vid nämnda gata.

Nr 5 Ansgariigatan, f. d. Hornskroken, är en väl bibehållen malmgård med tillhörande trädgård, vilken dock till följd av gatanläggning blivit betydligt förminskad. Det med flyglar försedda, vackra stenhuset, »Drottning Kristinas jaktlott», såsom de flesta ålderdomliga, palatslika husen på Södermalm få heta, är uppfört av apotekaren J. M. Wirwachs, »en fullkommen och ärlig man», som 1740 erhöll förnyat privilegium å apoteket Enhörningen och satte detta i »stort flor». Se Apotek!

Arméns pensionskassas hus. Se nr 5 Övre Munkbron!

Aronsberg. Se nr 2 Igeldammsgatan!

Arsenalsgatan är benämnd efter det till arsenal förändrade slottet Makalös, som låg på den plats, vilken nu upptages av Karl XII:s torg. Över Näckströmmen ledde till Blasiiholmen en bro, som revs i början av 1700-talet.

Nr 3 Arsenalsgatan. Se nr 14 Blasiiholmstorg!

Artillerigatan utgjordes på 1860-talet av Löjtnantsgatan, Artillerigatan och Kvarngatan.

Artillerimuseum. Se nr 13 Riddargatan!

Auktionskammaren. Stockholms stads auktions- och adresskammare inrättades 1674. Dess lokal vid Tyska brunn övertogs 1787 av judarna, som där inredde en synagoga. Se nr 26 Baggensgatan, nr 2 Igeldammsgatan!

* * *

Baggensgatan har sitt namn efter amiralen Jakob Bagge.

Nr 15 Baggensgatan, nr 16 Österlånggatan. Om det södra av de två förut vid Österlånggatan belägna husen berättas: »1723 den 28 juli under då varande aftonsången kl. mellan 2 och 3 föll ett stort gammalt hus i Stockholms stad på Österlång- och Baggensgatan oförmodligen och hastigt över ända, varvid detta följande märk- och förundransvärdigt var, att vid berörde husets nederfallande av det då därinne boende folket icke mera sig däri befunno än en liten flicka med ett i vaggan liggande barn, vilka bägge utur det nederfallande huset ett långt stycke neder i den där gent emot belägne s. k. Drakens gränden föllo, dock således, att ingen därav skadat blev.»

Före 1740 uppfördes här ett nytt, stort hus, som påbyggdes 1778. Ankar Slutarna vid Österlånggatan angiva namnet på en av ägarna vid 1700-talets början, möjligen Hans Wëff. Mellan 4:e och 5:e våningen stå bokstäverna A. N. N. och ett tecken, mellan 3:e och 4:e N. E. E. och ett monogram, mellan 2:a och 3:e H.A.N.S. Vid Österlånggatan vilar portgångens tak på grova träbjälkar.

Nr 17 Baggensgatan, nr 18 Österlånggatan, är från 1700-talets förra hälft och ägdes vid dess mitt av tobaksfabrikören Anders Sälgström. I bottenvåningens förstuga vid Baggensgatan är en gjuten järnhäll uppsatt. Dess övre fält framställer Kristi födelse. Därunder läses: »Historia v. der Geburt Christi. Michae 1 Capitel». Dess undre fält har två porträtt och ett delvis oläsligt bibelspråk: »Also hat Gott die Welt gelibet, dass Ehr seinen einigen . . . gab . Alle . . . in . . . gl . . . . nich . . . . .lor . . den . . das . . . leb . . .» Över porten är ett vackert

järngaller. Huset vid Österlånggatan har vindskupor med hissboommar.

Nr 23 Baggensgatan, nr 24 Österlånggatan, har efter ombyggnad 1861 intet spår av de två här belägna 1600-talshusen. Huset vid Baggensgatan inköptes 1762 av en sjökaptén Magnus Ahlström, som här inrättade »ett verkligt Veneris tempel med rum för prästinnorna i tre våningar». Det kallades »Ahlströms jungfrubur» och omnämnes av Bellman i Fredmans testamente nr 48.

Nr 27 Baggensgatan, nr 28 Österlånggatan, »Papistekyrkan», nu »ungkarlshotell», är enligt ett antagande det hus, som konung Magnus Eriksson år 1336 lät bygga för johanniterna. År 1467 testamenterades huset till Vadstena kloster, som behöll det till 1527. Enligt en annan uppgift köptes det av klostret och kallades 1511 Bernt Taskemakares hus. År 1578 övergick det till den skotske friherren Andreas Keith. En tavla över ingången vid Baggensgatan har följande inskription: »Auxilium nostrum a Domipo. H. Andreas Keith. F. Elisabeth. (Vår hjälp är från Herren. Herr A. K. Fru E. [Grip])». Därunder äro de båda makarnas vapen. Keith inkom i riket under Johan III:s tid med en fana ryttare, vann genom konungens bemedling sin brud, vars mormoder var Gustav Vasas syster Margareta, gift med riksrådet Joakim Brahe.

Då Sigismund efter kröningen i Uppsala återkom till Stockholm, köpte han detta hus och lät där hålla katolsk gudstjänst. Härom heter det i Karl IX:s rimkrönika:

»Slåtzyrkia har catholisk prest,
befalte en annan thärnäst
på Dråtningholm, tredie will
i staden bo, kiöpte thär til
Anders Ketz hws sin tusen för
gyllen och thär i kyrkia gör
catoliskom . . . . .»

En katolsk präst, en avfälling, som hette Andreas Olai, förestod denna tillfälliga kyrka. 1595 »begärde mäster Erik Skeppar (Ericus Olai Schepperus, kyrkoherde i Nikolai), att

borgmästare och råd ville låsa igen herr Anders Keiths hus, där de påviske präster hålla sin gudstjänst. Därtill blev svarat, att de ville k. m:t tillskriva och ödmjukeligen begära, att h. k. m. ville sådant avskaffa och samme präst hädankalla eller vår nådige furste hertig Karl som riksens råd måge sådant med det forderligaste avskaffa.»

Papisthuset, såsom det även kallas, har två våningar åt Baggensgatan och fyra åt Österlånggatan och är ett av Stockholms äldsta hus.

Nr 12 Baggensgatan, nr 1 A Köpmangatan, har sina murar i behåll från 1600-talet eller tidigare och ägdes vid århundradets slut av rådmannen Mattias Bergmans arvingar.

Nr 14 Baggensgatan torde vara tillkommet under förra hälften av 1600-talet. I bottenvåningens förstuga äro två illa medfarna spishällar, som 1906 påträffades i förstugans golv, uppsatta. Den ena har inskriften: Gustaws »Adol(phus) D .G. Sve. Got. Vaq. Rex. Anno 1633» samt riksvapnet och bilder av Gustav II Adolf och Maria Eleonora. Den andra föreställer Adam och Eva vid kunskapens träd. Till samma tid höra rester av trappräck och järnledstången vid den 1864 uppsatta gjutjärnstrappan. Huset reparerades omkring 1750 av handelsmannen Hindrich Tifwerman.

Nr 16 Baggensgatan torde vara uppfört av generalkvartermästaren Johan Wernskiöld, som 1648 gifte sig med Maria Bure, vilken som änka ägde huset vid århundradets slut. Till 1600-talet förskriva sig utom murarna med enkla, raka ankar-slutar de tvenne ingångsportarna, av vilka den södra som slutsten har ett kerubhuvud och en prydlig ekdörr med smidd portklapp. En dylik, ringformig, finns även på den andra älderdomliga porten.

Nr 18 Baggensgatan. Tomten har ägts av under nr 16 nämnda fru Maria Wernskiöld. 1749 fanns här ett trevåningshus. Vid denna tid torde porten hava tillkommit.

Nr 20 Baggensgatan. Se nr 13 Skärgårdsgatan!

Nr 22 Baggensgatan, nr 15 A, 15 B Skärgårdsgatan. Här låg under 1500-talet Vårfrugillet's stuga, från vilken tid källaren

härör. Under 1600-talet tillkom portalen med klotkrönet vid Baggensgatan. I tredje våningen hava saltmätarna och spannmålsbärarna en lång tid haft sitt gemensamma härbärge. Ännu 1882 var dess skylt uthängd. Tre år senare ombyggdes huset, som nu tillhör tyska församlingen.

Nr 26 Baggensgatan, nr 19 Skärgårdsgatan. Under 1600-talet var huset gäldstuga, därefter auktionskammare. Då den senare 1787 flyttades till Polusska huset, nr 4 Myntgatan, erhöles judarna, omkring 80 till antalet, rätt att här inreda en synagoga. I mitten av 1800-talet blev det polishus och under dess senare årtionden predikolokal och är nu polisstation. Se nr 2 Igeldammsgatan! Gäldstugan flyttades 1782 till nr 82 Hornsgatan.

Barnhus, Stockholms allmänna. Se nr 71 och 73 Drottninggatan!

Barnängen, mellan Barnängsgatan och Hammarbysjön. 1686 beslöt Karl XI att bekläda hären med inom riket tillverkat kläde. För detta ändamål anlade köpmannen Jakob Gavelius, adlad Lagerstedt, invid sjön en fabrik, som var i verksamhet till 1826. Därefter inrättades här 1830 den s. k. Hillska skolan, vilken fick sitt namn efter Rowland Hill, vars skola i England utgjorde förebilden. Barnängens skola var ett fullkomligt internat. Lärjungarna och större delen av lärarna bodde där. Bland de senare märkas J. Reuter, intendent, J. A. Afzelius, E. G. Björling och A. May. Sedan den högt ansedda skolan 1846 blivit upplöst, övergick området med de ännu väl bibehållna husen till köpmannen Lars Johan Hierta, som där anlade en sidenfabrik. Skolan var inrymd i den nuvarande huvudbyggnaden.

En av intendenten Reuter efteråt här inrättad ny uppfostringsanstalt upplöstes även efter några år.

Nr 5 A och B Barnängstvärgata, ett par mindre 1700-talshus, som nu tillhöra Danviks hem, torde ursprungligen hava varit flyglar till en malmgård. Området ägdes 1741 av trädgårdsmästaren E. Norström, 1770 av traktören P. Östberg, 1801 av fabrikören E. Levin.

2. Palats och kåkar.

Beckholmen, på södra sidan av Djurgården. År 1647 skänktes Beck- eller Tjärholmen till staden. Albrekt Smidt hade förut på denna holme inrättat ett »becksjuderiverk, för vilket staden skulle kontanterna honom efter mätismannaordom och den omkostnad, han därvid på hus och byggnader nödtorftligen kan använt hava». Holmen var sedan i långa tider en upplagsplats för tjära. 1848 beslöts att där inrätta tvenne skeppsreparationsdockor, de ännu befintliga.

Bedoirsgränd. Jean Bedoire d. y., som på sin tid varen av Stockholms rikaste köpmän, ägde hela kvarteret Parcas mellan nr 36^{1/2} Västerlånggatan och 23 Stora Nygatan.

Bellevue, det forna Löhgeboda eller Löijeboda, som tillhörde Klara kloster, sedermera en malmgård, omfattande en i Norra Brunnsviken utskjutande udde, ägdes av hovintendenten Johan Pasch och efter hans död 1769 av hovintendenten J. E. Rehn, vilka båda förskönade platsen. Sedan överståthållaren friherre Karl Sparre kommit i besittning av malmgården, försåg han den med bättre åbyggnader, anlade en engelsk park och gav stället dess nuvarande namn. Bellevue tillhörde i senare tid konung Oskar I, vars gemål, Josefina, såsom kronprinsessa där upplät en plats åt sällskapet för inhemsk silkesodling för plantering av mullbärsträd och även lämnade lokaler för utkläckning av silkeslarver.

Bellmans byst är uppställd på Rosendals ägor framför Bellmansro. Den är modellerad av Johan Niklas Byström efter den medaljong, som Sergel utförde under skaldens livstid, och efter porträtt av Per Krafft d. ä.

Den avtäcktes på eftermiddagen söndagen den 26 juli 1829 i närvaro av kungliga hovet. Se Oakhill! Karl XIV Johan och kronprinsen sutto till häst vid ingången till inhägnaden omkring bysten. Bellmans änka, som då var 72 år och levde i aderton år efteråt, samt sonen Adolf Bellman, kramhandlare i nr 57 Västerlånggatan, död, svagsint, 1834, voro närvarande vid högtidligheterna. Där fanns även skaldens vän, professor Anders Blad, åt vilken han ägnat Fredmans epistel nr 81: »Märk, hur vår skugga, märk, Movitz, mon frère . . .» Tal

höllos av dåvarande generaltulldirektören, sedan statsrådet friherre Åkerhielm, och sånger av departementschefen i tullstyrelsen J. D. Valerius sjöngos på bellmansmelodier.

»Aldrig såg man», skrevs i en samtida tidning, Heimdall, »kanske i Sverige en så stor samling av utmärkta män i litteratur och konst.» En ovanligt stor folkskara, bland de största, man där någonsin skådat, hade samlats på Djurgården i strålände sol efter en regnig morgon, och »ända till långt på natten», sade Stockholms dagblad, »var samlingen talrik och levernet muntert men anständigt. Glädjen förhöjdes av sång, musik och druvans safter».

Nr 15 Bellmansgatan, nr 18 S:t Paulsgatan, har raka ankarlutar med upprullat blad över 1:a våningen. I kartuschen över portalen till nr 15 stå bokstäverna (målade) I. B. L., C. E. H. och årtalet 1762. Där syns även en bevingad stav, omslingrad av ormar, d. v. s. en merkuriistav eller kaducé. Se nr 14 Mariagatan! Den gamla träporten har ringformig, utsirad portklapp. År 1759 var handlanden J. Boklund (I Bok Lund), på vilken de tre första initialerna torde syfta, och hans fru husets ägare. Antagligen skedde en tillbyggnad 1762. År 1781 övergick det till slaktaren H. Kater och 1783 till viktualiehandlaren A. H. Sjöberg, vars släkt det ännu tillhör.

Nr 24 Bellmansgatan. Skalden Karl Mikael Bellman föddes i ett nu rivet hus, nr 24 vid denna gata, som förut hette Björngårdsbrunnsgatan. Å detta uppsattes en tavla med följande inskrift: »Carl Michael Bellman föddes i detta hus den 4 februari 1740.» År 1882 blev huset rivet och ersatt med ett nytt, som står med samma minnesskrift.

Bellmansro. Se Djurgårdsstaden!

Bellmans staty av G. A. Nyström restes 1872 på Hasselbacken vid den ek, under vars skugga skalden skall hava diktat flera av sina idyller, däribland Fredmans 25:e epistel: »Blåsen nu alla, hör böljorna svalla! Åskan går...» Den kallas därför »den pastorala eken».

Bellmanska sällskapet stiftades den 15 nov. 1824 av keministern i Ladugårdslandet, sedermera i Nikolai församling

Karl Fredrik Dahlgren, som bodde i nr 12 Storgatan, kaptenen Axel Arvid Raab, presidenten Westerstrand, rådmannen Berg, kaptenen Kjellin och kryddkrämaren och rådmannen Berger.

Dessa sex levnadsglada herrar kommo efter en fotvandring in på källaren Äppet i hörnet av Riddar- och Nybrogatan. Här hölls nu det första sammanträdet. »Ulla Winblads ande for då in i Raab och Movitz i Westerstrand, Berg förvandlades till fader Berg, namnsdagsblåsaren i katarinatrakten, Kjellin blev en ny Kristian Wingmark, och grälmakar Löfbergs ande for in i bodägaren Bergers kropp. Dahlgren förvandlades till magister Gåse.» Protokollet »hölls på spetsen av ett brännvinsglas». Det var mellan 6 och 7 på aftonen, som denna själavandring försiggick. För inträde i sällskapet fordrades att vara en glad man, kunna sjunga eller teckna eller i saknad härav äga något »utmärkt kroppsyte, såsom vara enögd, puckelryggig eller hava en försupen fysionomi, kunna förtära brännvin och sillsalat».

Till sällskapet, som firade Bellmans födelsedag, den 4 februari, såsom sin årsfest, hörde även Bellmans son Adolf, som där bar namnet Fredman och i dess handlingar efterlämnat åtskilliga kväden, skalden Jonas Magnus Stjernstolpe, bildhuggaren Gustav Alfred Nyström och skådespelaren Lars Hjortsberg m. fl.

Bengt Ekenhjelmogatan. Underståthållaren i Stockholm, Bengt Baaz (Baazius), adlad Ekenhielm, ägde i närheten av den nu igenfyllda Fatburssjön två tomter. Se Fatburgatan!

Benikebrinken. Jören Beniche blev genom gifte med Åletta, borgmästaren Peder Nilssons änka, ägare av ett nu rivet hus på östra sidan av brinken. Borgmästaren dog före 1551, Jören antagligen före 1590. Dock omtalas hans där belägna vinkällare 1602. Brinken kallades förut Svartmunkebrinken.

Bergianska trädgården, Bergåifund, vid f. d. Karlbergsallén, var en malmgård, som kungl. vetenskapsakademien 1774 erhöll till skänks av den berömde läkaren professor Peter Jonas Bergius för upprättandet av en skola till trädgårdsskötselns befrämjande. Området är nu inköpt av Stockholms stad och till större delen

bebyggt. I stället för denna trädgård är en annan anlagd på Norra Djurgården. I nordöstra hörnet vid Karlbergsvägen på den tomt, som bestämts för Jakobs realskolas nya hus, stod ännu för ett par år sedan en inhägnad gård, vilken skall hava varit bebodd av »den sörjande turturduvan», skaldinnan Hedvig Charlotta Nordenflycht, vars hem var en samlingsplats för samtida litterära storheter. Hos henne stiftades sällskapet *Utile dulci* (Det nyttiga med det angenäma). Hon dog 1763.

Bergsund har ägts av köpmannen Daniel Asplund, som 1793 anhöll att där få inrätta en skola för de vid hans fabrik varande arbetarnas barn. Se Maria kyrka!

Beridarbangatan har sitt namn efter den forna Rännarbanan eller Riddarbanan, vartill ingången var belägen mitt för denna gatas norra mynning, där nu Tekniska skolans hus ligger. Gatan väster om detta kallades Nedre Bangränden, sedan Västra Beridarbangatan, nu Slöjdgatan, vid vilken Nya elementarskolans hus uppförts å det forna pistolsmedsboställets plats, och motsvarande gata i öster benämndes Övre Bangränden, sedan Östra Beridarbangatan, nu Sergelgatan. Vid denna ligger statybildhuggarbostället. Där hade Sergel sin verksamhet. Se Sergelgatan!

Nr 21 Beridarbangatan. Enligt den nu ganska svårlästa inskriften å en under ett fönster i andra våningen uppsatt minnestavla dog Anna Maria Lenngren här den 8 mars 1817.

Berzelii park anordnades på 1850-talet genom fyllning av Katthävet, såsom denna del av Ladugårdslandsviken kallades. 1858 avtäcktes här Berzelii staty, efter vilken platsen bär namnet. Se Nybron!

Gröna stugan var ett sällskap, som stiftades 1855 av skalden Johan Gabriel Carlén och hade sina sammankomster på H. R. Berns schweizeri, den nuvarande källaren Berzelius. Det hade ingen egentlig styrelse, avsåg endast ett okonstlat och trevligt umgänge mellan bildade personer, bland vilka största delen voro skri.tställare och konstnärer.

Dess s. k. reglemente var kortfattat och lydde: »1:o. Samlings-

tid: var lördagsafton kl. 6—11. 2:o. Betalningen för förtäring erlægges till vaktmästaren vid emottagandet. 3:o. Omkring kl. 9 serveras sexa för sällskapet gemensamt à 40 skilling banko för personen, dock utan förbindelse för någon att i densamma deltaga. 4:o. Göres ledamot behov av kortspel, söke då annan lokal.»

Resande hade fritt tillträde till sällskapet, och anmälan om inträde kunde ske hos någon av dess ledamöter, såsom Carlén, August Blanche och fornforskaren Axel Emanuel Holmberg. Då sällskapet Idun 1862 bildades, drogos småningom Gröna stugans män dit, varefter upplösning snart skedde.

Nämnde Berns drev på 1840-talet värdshusrörelse i Kastenhof, senare hotell Rydberg, öppnade 1854 det schweizeri, som nu kallas källaren Berzelius, och 1863 den »salong», som jämte en större ännu bär hans namn.

Betlehems kyrkan. Se De Geerska trädgården!

Birger Jarls torg har sitt namn efter den år 1854 uppresta Birger Jarls staty, modellerad av Bengt Erland Fogelberg och gjuten i München. Piedestalen utfördes efter ritning av Fredrik Vilhelm Scholander. Statyn bekostades av Stockholms borgerskap.

Nr 5 Birger Jarls torg, Gamla riksdagshuset. Här låg Gråmunkeklostrets huvudbyggnad. Tomten med hus skänktes av Gustav II Adolf 1621 till Stockholms stad. Där inrättades 1640 en skola, Collegium Stockholmense, vilken snart upplöstes. Sedan 1551 fanns där stadens Trivialskola. År 1666 bortbyttes huset till riksrådet Bengt Horn mot nr 13 Skärgårdsgatan, dit skolan då flyttade, och där den hade sin verksamhet till 1814. Se nr 13 Skärgårdsgatan!

1705 ägdes huset av dåvarande överstelöjtnanten greve Arvid Posse, vars änka påbyggde det en våning och sålde det till generalen greve Pontus De la Gardie, som uppförde en flygelbyggnad åt sjösidan. 1760 köptes det av en änkefru von Schantz. Hon sålde det 1794 till rikets ständer, varefter riksgäldskontoret där inrymdes och 1829 de tre ofrälse stånden. Hebbeska huset, närmast kanalen, uppkallat efter kommers-

rådet Simon Hebbe och före honom på 1730-talet tillhörigt general Cruus, inköptes även av rikets ständer och kom att utgöra den östra delen av Gamla riksdagshuset. Ännu efter den sista om- och påbyggnaden har detta åtskilligt kvar från längesedan gångna tider. Hebbe köpte huset av kommerserådet Finlajns kreditorer.

Nr 7 Birger Jarls torg, f. d. Stockholms gymnasium, har utgjort en del av de gamla klosterhusen. I förstugan och trappgången finnas vackra kryssvalv. Huset såldes 1642 till fältmarskalken Johan Banérs arvingar. Det kom sedan till släkterna Kurck och Ribbing och bytte många gånger ägare men kallades alltjämt, ännu 1693, Knut Kureks hus efter kungl. rådet med detta namn. 1758 såldes det av kammarherren Gustav Wachsslager till riddarholmsförsamlingen, sedan k. m:t medgivit, att dess gamla kyrkoherdehus, nr 3 Övre Munkbron, vilket den till skänks erhållit av riksmarsken Lars Kaggs änka, Agneta Ribbing, fick säljas. Om denna gåva erinrar den med en lång latinsk inskrift försedda minnesstenen i förstugan. Stenen, som förut var inmurad i munkbrohusets vägg, blev sedan flyttad till det nya bostället, där den nu står i en vrå vid ingången.

Här bodde riddarholmsförsamlingens kyrkoherdar från 1758 till 1807, då finska församlingens kyrkoherde dit inflyttade.

Men några år senare, 1814, togs det i besittning av Trivialskolan, även kallad Storskolan och Katedralskolan, som ägde bestånd till 1820. Följande år invigdes huset av ärkebiskopen J. O. Wallin till Stockholms gymnasium, vilket här hade sin verksamhet till år 1880, då det sammanslogs med Klara lägre allmänna läroverk och tillsamman med detta nu bildar Högre latinläroverket å Norrmalm.

Stockholms äldre gymnasium inrättades i förbindelse med stadens gamla skola eller Trivialskolan. Det invigdes »uti kungliga regeringens och andra herrars närvaro» den 5 juli 1643. Bägge skolorna inrymdes i det gamla klosterhus, som nu ingår i nr 5. Emedan detta gymnasium snart förföll och

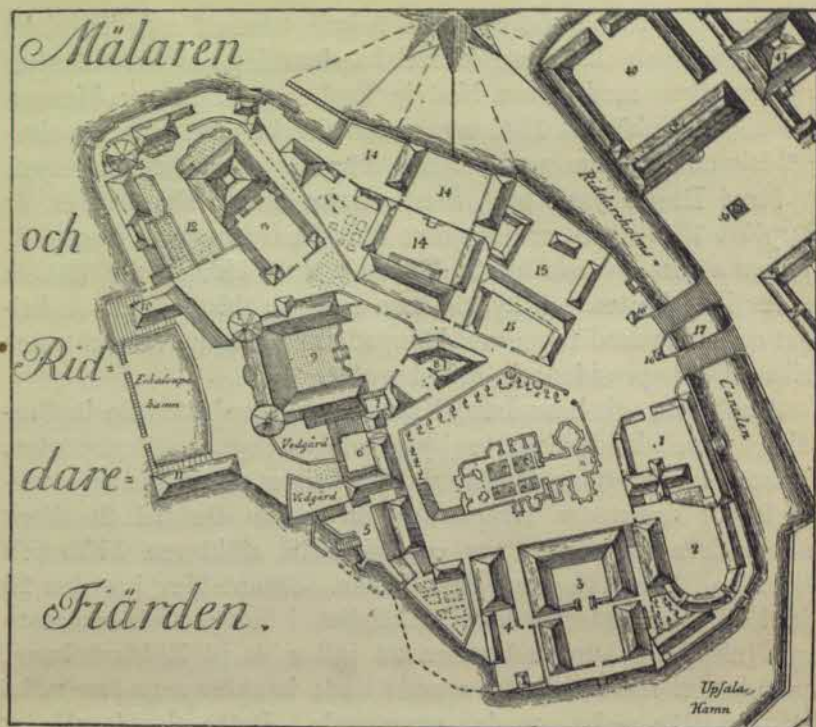

knappt hade så många »auditores som lectores»; flyttades det 1668 till Gävle. Huset är medelst en täckt övergång förenat med

nr 9 Birger Jarls torg, vilket är betydligt yngre och ej företer något anmärkningsvärt i det yttre eller inre. Det har liksom det närliggande nr 11 tillhört den berömde läkaren professor David von Schulzenheim, född i Stora Tuna 1732, död i Stockholm 1823. Han hette förut Schultz, införde vaccinationen i Sverige och adlades, varefter namnet ändrades. Tomten ägdes på 1600-talet av riksrådet friherre Per Eriksson Sparre.

Nr 11 Birger Jarls torg, f. d. Marinförvaltningens hus. Här torde återstå betydande rester av det hus, som fordom ägdes av riksrådet friherre Per Eriksson Sparre. Tomten donerades 1635 av förmyndarregeringen till honom på grund av löfte av Gustav II Adolf. Huset, som 1776 inlöstes av kronan och anslogs till kungl. amiralitetskollegii behov, har ända till 1916 inrymt marinförvaltningen. Det har prydliga kryssvalv i portgången och trapporna samt vackra ankarslutar med voluter och upprullat blad över 1:a och 2:a våningarna såväl åt Riddarholmshamnen, där det bär nr 13, som vid torgsidan. En vapensköld över porten vid hamnen undanskymmes av en detta år verkställd överbyggnad.

Nr 13 Birger Jarls torg, Kammarrättens hus, donerades 1635 av drottning Kristinas förmyndare i enlighet med den avlidne konungens löfte till riksrådet friherre Karl Filipsson Bonde, död 1652, och såldes 1666 av dennes son riksskattmästaren friherre Gustav Bonde till friherre Melcher von Schlangenfelt, vilken två år senare överlät det till fru Elsa Cruus. Efter slottsbranden 1697 inköptes det av kronan och användes för kungafamiljens räkning, särskilt prinsessornas, ombyggdes 1803 av arkitekten Fredrik Blom efter branden året förut och fick då sitt nuvarande utseende med undantag av den höga trappan, som tillkom 1846 efter sänkning av den omgivande platsen. Det kallades länge Cruusska huset. Se Eldsvådor! I portgången och trappgången finnas kryssvalv, i den förra även tunnvalv.

Plan över Ridderholmen 1771.

1. Husgerädmästaren Sterkes hus.	12. Brukspatron Ströms arvingars hus.
2. Kommerserådet Finlajs hus.	13. H. Königs fabrik i Gamla rundelen.
3. Schantzka huset.	14. Braheska huset.
4. Pastorshuset.	15. Hessenstein-ka huset.
5. Professor Schulzenheims hus.	16. Sprnthus.
6. K kammarrevisjonen.	17. Ridderholmsbroarna.
7. Collegium medicum.	38. Gustav I:s bronsbild.
8. Anatomisalen.	39. Riddarhuset.
9. Kungshuset.	40. Hyrkuskgård.
10. Slottsbugeri.	41. Rådhuset.
11. Kök.	48. Assessor Gjörwells boklåda.

Nr 2 Birger Jarls torg, Riksgäldskontoret, Socialstyrelsen. Tomten torde redan på 1500-talet hava tillhört släkten Oxenstierna. Den förste här namngivne är Bengt Bengtsson, »Resare-Bengt», död 1643, vilken möjligen börjat uppföra det nuvarande huset. I slutet av 1600- och i början av 1700-talet tillhörde det kanslipresidenten Bengt Gabrielsson Oxenstierna, född 1623, död 1702, sedan friherre Crasson, utgjorde under

konung Fredrik I:s tid bostad och ämbetsrum för de kasselska hovråden och kallades Kasselska kansliet, tillföll därefter dennes söner med fröken Hedvig Taube, grevarna von Hessenstein, och inköptes 1831 av staten för inrymmande av riksgäldskontoret, som nyligen här efterträts av socialstyrelsen.

Nr 4 *Birger Jarls torg*, Stenbockska huset, Riksarkivet, är uppfört 1649 av riksrådet greve Fredrik Gustavsson Stenbock, vilken såsom överste för Smålands ryttare i slaget vid Lützen »blev illa skjuten och kväst» men efter en tid återgick till kriget och 1644 med tapperhet kämpade mot danskarna samt blev riksråd och president i Göta hovrätt.

Stenbocks och hans frus, Katarina Johansdotter De la Gardies, vapensköldar jämte byggnadsåret synas över porten. Huset, som vittnar om Simon de la Vallées smakriktning, övergick till deras son riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock och sedermera genom arv och gifte till släkterna Lillie och Sack och 1751 till greve Erik Brahe. Denne blev här den 25 juni 1756 arresterad för delaktighet i hovpartiets sammansvärjning och avrättades den 23 juli s. å. på Riddarholmen, på platsen mellan de dåvarande båda kanalbroarna, av vilka den ena låg söder om den nuvarande. Detta skedde således nästan utanför fönstren till hans eget hem. Samma dag och på samma ställe halshöggos kaptenen Johan Puke, kammarherren friherre Gustav Jakob Horn och kaptenen Magnus Stålsvärd samt tre dagar efteråt deras medhjälpare, värdshusvärden, f. d. löparen Ernst Angel och underofficerarna Moze-lius, Christiernin och Escholin. Angivaren av sammansvärjningen, en korpral Schedvin, erhöi som belöning av hattpartiet en större penningssumma och adelskap. År 1772 övergick huset till kronan, som det ännu tillhör. Det kallades länge Braheska huset. Murarna prydas av ankarslutar med dubbla voluter och upprullat blad, portgång och trappor av vackra valv.

Nr 10 *Birger Jarls torg*, Schering Rosenhanes palats, Generalstabens hus, Krigsarkivet, skall vara byggt efter Jean de la Vallées ritning av riksrådet Schering Rosenhane, som

1652 blev Stockholms överståthållare, död 1663. Huset brann 1692. Efter slottsbranden 1697 inrymdes där det kungliga kansliet.

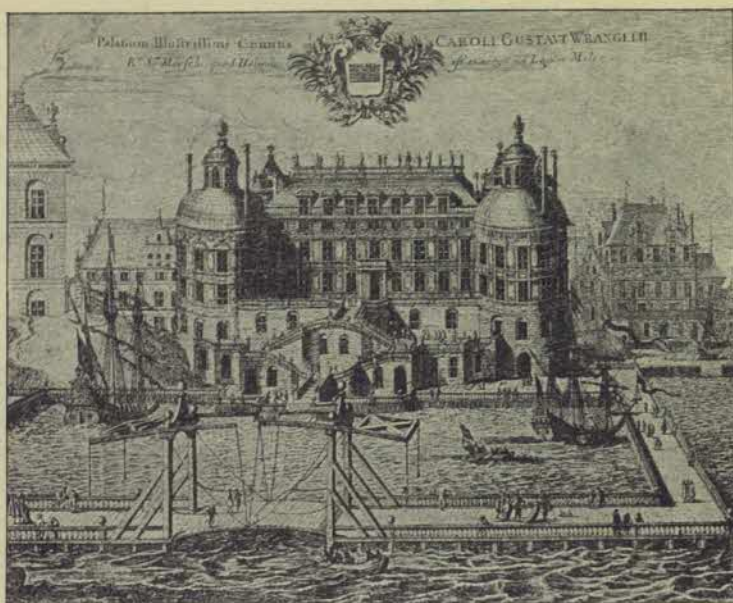
Från den rosenhaneska slakten köptes huset i andra hand av överståthållaren Axel Wrede Sparre, död 1770. Han sålde det till grosshandlaren Berge Olsson Ström, som på samma tomtområde uppförde nybyggnader vid sjön och reparerade det med dessa sammanhängande runda tornet, det s. k. **Birger Jarls torn**, vilket icke är uppfört under Birger Jarls utan under långt senare, antagligen Gustav Vasas, tid. År 1772 inköptes hela egendomen av kronan, som överlät Ströms nybyggnader och tornet till det då inrättade generalassistentkontoret, som upphörde i slutet av 1800-talet. Hela inrättningen kallades på grund av sitt läge skämtsamt och ganska träffande »Birger Jarls bakficka».

Stockholms stads auktionsverk och Stockholms stads arkiv äro nu inrymda i dessa mindre byggnader.

År 1783 inköptes huvudbyggnaden av frimurarorden, som 1801 uppbyggde den större och 1857 den mindre flygeln.

Nr 14 Birger Jarls torg, Wrangelska palatset, Kungshuset, Svea hovrätt. Det på denna plats förut belägna huset jämte muren och stentornet, det nuvarande sydvästra, och andra kvarlevor av befästningsverk från äldre tid, som kunna iakttagas på »vädersolstavlan» i Storkyrkan, skänktes 1629 av Gustav II Adolf till ståthållaren på Jönköpings slott Lars Eriksson Sparre, från vilkens arvingar det återköptes av drottning Kristina 1648 och skänktes till fältmarskalken greve Karl Gustav Wrangel, vilken genom om- och påbyggnad där lät uppföra ett praktfullt palats, vars arkitekt var Nikodemus Tessin d. ä. 1652 påbörjades arbetet med grunden, 1657 voro ritningarna färdiga, och 1663 kunde Wrangel taga sin bostad i det då ej till alla delar fullbordade palatset. Det brann 1693 men blev snart återställt i så gott skick, att det efter slottsbranden 1697 kunde mottaga den husvilla konungafamiljen, som sedan i 57 år där hade sin bostad. Genom Nikodemus Tessin d. y. erhöll nu det s. k. Kungshuset det yttre

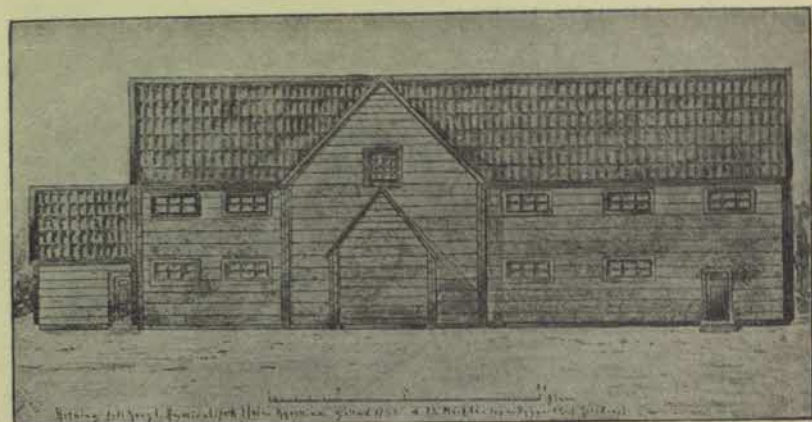

Wrangelska palatset, Kungshuset, Svea hovrätt m. m.

skick, som det länge kom att bibehålla och i viss mån ännu har kvar trots den vådeld, för vilken det år 1802 blev utsatt. Dess ena flygel var då sammanbyggd med Kammarrättens hus. Kungshuset restaurerades sedan av arkitek en Karl Kristoffer Gjörwell. Se Eldsvådor! Nu är huset upptaget av Svea hovrätt, kammarkollegium och statskontoret.

Nr 2 Björngårdsgatan, nr 27 St Paulsgatan. I detta hörn låg den forna Björngårdskällaren, som fanns i början av 1600-talet och upphörde 1877. Att Björngårdsbrunn varit belägen i närheten, torde framgå av kvarternamnen Källan och Vattumannen. Se nr 4 Hornsgatan.

Blasiiholmen, som förut hette Käppingeholmen, är bekant från 1389. Under vasakonungarnas dagar fick flottan en station här, antagligen där en del av Sörensenska huset nu är beläget. Från denna tid kallades området Skeppsholmen. Sedan amiralitetet 1634 flyttats till nuvarande Skeppsholmen, uppkom namnet Blasiiholmen.

Amiralitetskyrkan (Holmkyrkan) år 1732.

Namnets ursprung är ej med visshet känt. Möjligen kan det härledas från engelsmannen Blasius Dundie, som ägde hus vid Köpmangatan och flerstädes i staden. Blasii Dundiesgränd, som förut kallades Staffan Sasses gränd, låg väster om Bollhusgränden. Se nr 2 Skärgårdsgatan!

Drottning Kristina förlänade nästan hela Blasiiholmen till enskilda personer, med villkor att där uppfördes hus, som togo sig väl ut från slottet.

»Och, såsom vi hava efterlåtitt bemälde Blasiusholmen någre particulari till den ända, att där gode hus till hederlig prospect för vårt kongl. slätt skall bliva lagde, alltså är ock vår villie, att ingen må på den sydvästsijdan gient mot de Vallés tomt enten med pålande, byggning eller vad annat det helst vara kan, göra någon åverkan till hinder för prospecten och ziraten för bemälde slätt», heter det i donationsbrevet för Jean de la Vallée, som fått den tomt, där huset nr 4 Stallgatan m. m. nu är beläget.

Nationalmusei område var en holme, som ursprungligen lär hava hetat Myntholmen. Av den träkyrka, som för amiralitetet där uppfördes sannolikt 1629 och i gängse tal hette Holmkyrkan, kallades den Kyrkholmen. Kyrkan jämte andra

hus, Slaktarhuset och Fiskargården m. fl., nedbrunno 1822 den 12 juni. Därefter utgjorde holmen en upplagsplats. Se Skeppsholmen!

Nr 6 Blasiiholmsholmsgatan, Bååtska palatset, Frimurarordens hus. 1650 donerades tomten till riksskattmästaren friherre Seved Bååt. Han dog 1669. Tre månader senare brann hans nya hus på Blasiiholmen. Änkan, Magdalena Stenbock, sålde tomten och det illa medfarna huset till sin broder, riksamiralen greve Gustav Otto Stenbock, som »förbyggde sig» på palatsets återuppförande. Hans änka, Kristina De la Gardie, befann sig efter mannens död i svåra ekonomiska förhållanden men fick genom fältmarskalken greve Nils Bielkes bemedling till sin död 1704 bebo palatset, vilket sedan pantsattes i riksbanken. Efter slaget vid Hälsingborg 1710 blev det av Stockholms borgerskap återlöst och skänkt till hennes yngste son, den frejdade hjälten Magnus Stenbock, vars maka, Eva Magdalena Oxenstierna, bodde där till sin död 1722. Sedan hade det flera ägare, tills det 1776 köptes av drottning Lovisa Ulrika för prinsessan Sofia Albertinas räkning. Denna kom dock aldrig att bebo palatset utan byggde sig ett eget vid Gustav Adolfs torg, Arvfurstens palats. Från 1787 till 1874, då det inköptes av frimurarorden, skiftade det alltjämt ägare.

Palatset, vars arkitekt var Nikodemus Tessin d. ä., har sitt ursprungliga utseende väl bevarat.

Nr 4 A Blasiiholmshamnen, södra. Här låg förut Norska ministerhotellet. Tomten skänktes av drottning Kristina till Magnus Gabriel De la Gardie, som antagligen där ämnade uppföra ett palats, innan han efter faderns död ärvde slottet Makalös. 1655 återskänkte han större delen av tomten till kronan, som förlänade den till riksrådet Arvid Forbus, vilken där uppförde ett hus. Efter hans död övergick detta till hans dotter Juliana Wrangel, gift med greve Axel Julius De la Gardie, och kallades under 1600- och 1700-talen De la Gardieska huset. I 40 år ägdes det av generalmajoren Karl Fredrik Pechlin, som 1795 sålde det till sin svärson greve Axel Cron-

hielm. Efter dennes död 1815 övergick det genom köp till garvaren Jakob Westin d. ä.

Det av Forbus byggda huset brann delvis ned 1714. Pechlin gjorde en genomgripande reparation. Huset kvarstod sedan i oförändrat skick till 1822, då det åter härjades av eld, varefter det ånyo uppfördes.

Westins änka sålde det till livmedikus Magnus Kristian Retzius, som 1863 överlät det till norska staten. Efter unionens upplösning har huset rivits och ersatts med ett modernt hus.

Nr 6—8 **Blasiiholmshamnen, södra**, Grand hotell. Området donerades på 1640-talet till riksråden Adler Salvius och Jakob Skytte, återgick 1651 till kronan och förlänades s. å. till riksstygmästaren Arvid Wittenberg. Det ägdes i slutet av 1600-talet av familjen Stenbock, hade sedan skiftande ägare, bland andra bryggaränkans Westman, som sålde tomten till professor Magnus Kristian Retzius, död 1871.

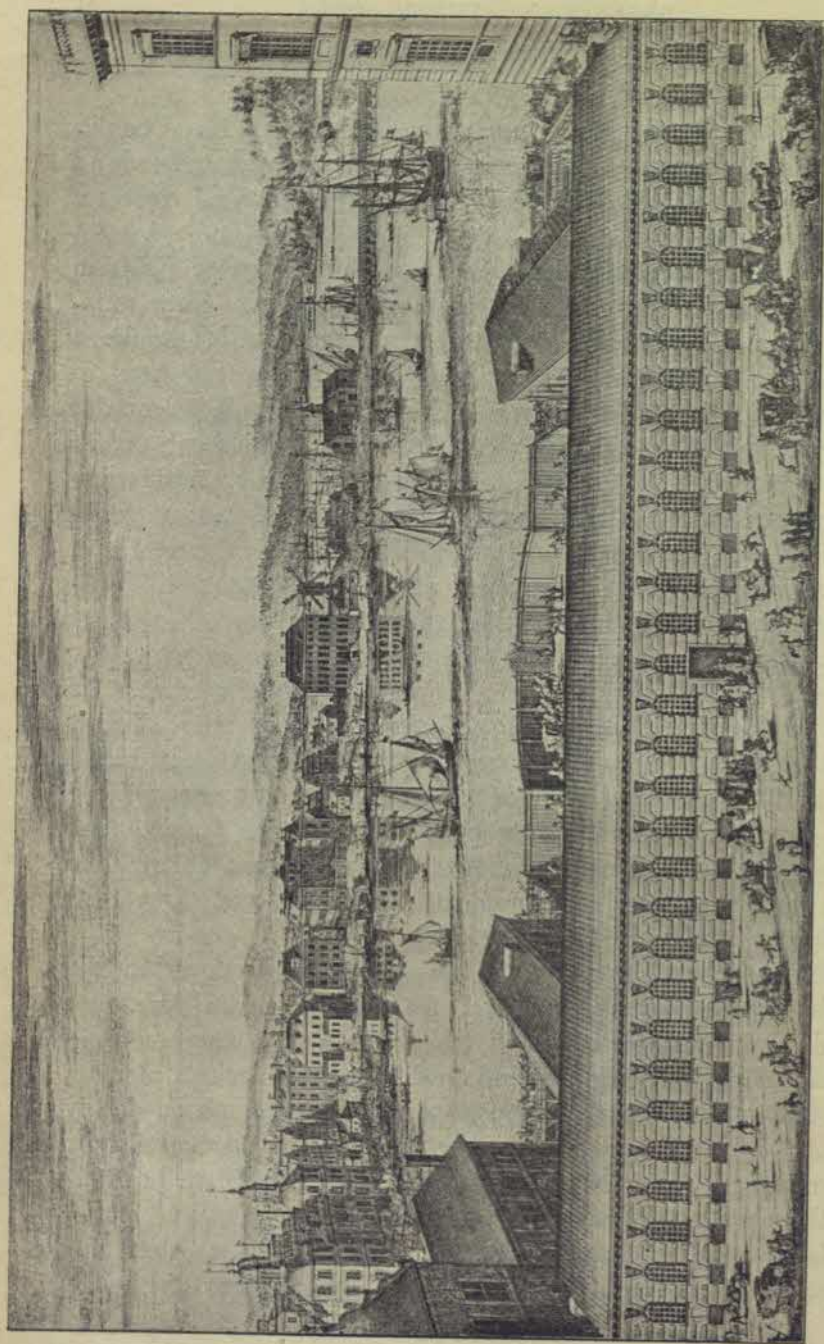
Blasiiholmstorg fanns före 1733 men var ej namngivet.

Nr 8 **Blasiiholmstorg**, f. d. Utrikesministerhotellet. År 1651 donerades tomten till amiralitetsfiskalen Åke Wrång. 1674 ägdes den jämte ett hus av riksstygmästaren Gustav Horn, och år 1746 tillbyggdes huset, så att fasaden åt torget upptog hela tomten. Den vackert välvda förstugan och trappgången förskriva sig till Horns tid. Husets murar hava ankarslutar med dubbla voluter och upprullat blad såväl vid torget och Stallgatan som vid gårdssidan.

Här residerade från mitten av 1700-talet flera utländska ministrar, danska, österrikiska, franska och engelska. Här bodde också skalden, kanslipresidenten greve Gustav Filip Creutz, död 1785. Han inledde raden av de svenska statsmän, som sedan bodde här. Staten köpte 1787 huset och en del av Creutz dyrbara husgeråd, varefter skalden, riksmarskalken greve Johan Gabriel Oxenstierna här blev den förste boställsinnehavaren.

Nr 10 **Blasiiholmstorg**. Tomten skänktes 1646 av drottning Kristina till amiralen Hans Clerck d. ä., från vilkens tid husets

Utsikt över Kungl. stallet och Blasiiholmen år 1696. Från vänster: Del av greve Pers hus, De la Gardieska palatset (Makalös), Tungelska, Wijnbladiska, Donglasska, Wachtmeisterska (sedan Fersenska), f. d. Utrikesministerhotellet, Bååtska och Forbusska palatsen, Amiralitetetskyrkan, Skeppsholmsbron och del av Stockholms slott.

äldre delar stamma. Det tillhörde hans släkt omkring ett århundrade, har sedan haft många ägare, däribland 1768 presidenten G. von Carlsson, 1794 brukspatronen J. Wegelin och 1821 porträttmålaren Per Krafft d. y., som företog en genomgripande reparation.

Nr 12 **Blasiíholmstorg** har tillhört amiralen Hans Clerck d. y., som 1676 köpte tomten jämte ett mindre hus av generallöjtnanten friherre Erik Kruse. Genom dennes dotterdotter övergick egendomen till hennes son, friherre Karl Gustav Lagerfelt, som 1771 erhöi tillstånd att uppföra det ännu bestående huset.

Nr 14 **Blasiíholmstorg, nr 3 Arsenalsgatan, Douglasska palatset**. En stor del av fältmarskalken greve Robert Douglas hus är ännu kvar, däribland takvalven i bottenvåningen vid torget och i portgången vid Arsenalsgatan. 1649 blev Douglas ägare av tomten genom köp. Han dog 1662. Huset reparerades och förändrades 1874.

Nr 11 **Blasiíholmstorg, nr 4 Stallgatan**. F. d. Wachtmeisterska, sedan Fersenska palatset. Tomten överlämnade drottning Kristina 1647 till dåvarande riksstallmästaren friherre Hans Wachtmeister av Björkö. 1652 fick arkitekten Jean de la Vallée den del av tomten, där huset nr 4 Stallgatan är beläget, och som 1734 ägdes av riksrådinnan, grevinnan Anna Maria Soop, gift 1) med fältmarskalken greve Axel Wachtmeister och 2) med fältmarskalken greve Karl Gyllenstierna.

1736 byggde hon på denna tomt ett litet hus för 10 fattiga och sjukliga kvinnor, det Soopska fattighuset, som ytterligare utvidgades av riksrådet Fredrik Axel von Fersen och ägde bestånd ända till senare delen av 1800-talet.

Anna Maria Soop, dotter av riksrådet Mats Soop till Mälsåker, var genom sin dotter Eleonora Margareta Wachtmeister mormoder åt riksmarskalken Hans Axel von Fersen.

Den del av huset, som ligger längst inne på gården, är den äldsta och har sannolikt anor från vasatiden. 1748 ärvde greve Fredrik Axel von Fersen området med där belägna hus. Omkring år 1752 ombyggdes det hela av honom och anlades ter-

rassen. Fredrik Axel bodde där till sin död 1794, så ofta han var i staden. Hans son Hans Axel von Fersen ärvde egendomen. Han var »plus français que les français». När kronprinsen Karl Augusts lik den 20 juni infördes i Stockholm, blev han ihjälslagen av pöbeln. Se nr 1 Stora Nygatan!

Den 19 juni gav hans syster, grevinnan Sofie Piper, supé i Fersenska huset, och dagen därpå hade hon ej tak över huvudet. Förklädd till tjänsteflicka och följd av två pålitliga vänner smög hon sig på natten ur palatset till Skeppsholmen, där en liten öppen båt väntade, på vilken hon flydde till Vaxholm. Härifrån lyckades hon undkomma till sitt ståtliga gods Lövsta i Östergötland.

År 1882 skedde en ny- och ombyggnad.

Nr 4 Stallgatan är nu skilt från f. d. Fersenska palatset, fattighuset revs och ersattes 1870 av ett nytt hus.

Bleholmen förenades i äldre tider med Norrmalm och Kungsholmen genom broar. Sitt namn har den erhållit därav, att väv där utlades till blekning. Holmen, som sedan 1288 ägdes av Klara kloster, skänktes av Johan III till riksrådet Hogenskild Bielke och tillhörde 1614 grevinnan Amalia von Hatzfeld, gift med riksdrotsen Mauritz Stensson Leijonhufvud. Genom utfyllning, huvudsakligen åt öster, där vattnet var bredast, har holmen, som 1701 var bebyggd med två gårdar, nu försvunnit men bevaras i kvarternamnen Bleholmen, norra, och Bleholmen, södra.

Blockhusudden å Södra Djurgården. Här inrättades på 1690-talet en tullstation, där den s. k. lilla tullen eller lanttullen erlades för inkommande svenska och finska varor, och år 1818 en s. k. finsk sjötullkammare, vilken upphörde tio år senare.

Blå porten, i närheten av Djurgårdsbron, även kallad Lusthusporten, torde hava varit bland de äldsta förfriskningsställena på Djurgården. I maj 1692 erhöll munskänken Johan Lüpken rättighet att där hålla värdshus. Den mycket besökta lokalen brann till grunden ned i april 1869, varefter rörelsen upphörde.

Bollhusgränd har sitt namn efter Lilla bollhuset. Se Finska kyrkan!

Stora bollhuset, som även kallades Lejonkulan, emedan vilda djur på den platsen förevisades under drottning Kristinas tid, uppfördes på 1660-talet och brukades som teaterlokal från 1686 till dess rivning 1693. Se Slottsbacken!

Nr 3 A, 3 B Bollhusgränd, nr 2 Österlånggatan, »Välbes Päder Banérs vonehus», var färdigbyggt vid mitten av 1630-talet, ägdes och beboddes av riksrådet Per Gustavsson Banér och hans maka, Hebble Fleming, vilkas vapen äro anbragta över den ståtliga portalen vid gränden och bakporten vid Österlånggatan. Tomten har sannolikt ägts av riksrådets fader, Gustav, och farfader, Axel Nilsson Banér. Ett i trä snidat portöverstycke bär årtalet 1635. Fasaden mot gränden är väl bithållen. Palatset är nu natthärbärge för husvilla, »hotell Toutin».

Nr 3 C Bollhusgränd, 4 Österlånggatan uppfördes enligt årtalet 1632, som jämte bokstäverna B. C. G., K. L. D., det okända byggherrskapets initialer, är att läsa i kartuschen över portalen vid Österlånggatan. Portklappen vid gränden torde härstamma från byggnadsåret och källaren från medeltiden. Murarna i de båda husen och ankarslutarna, av växlande form, äro ursprungliga. En ombyggnad skedde på 1760-talet.

Nr 5 Bollhusgränd bär över porten följande förgyllda inskrift: »Lovat och ärat vare Gud, som mig haver hulpet. Han är och heter en rät nödhjälpare. Han frälsar och förlossar mig från mina hatare och förföljare, ty hans godhet varar evinnerlig. Beati omnes, sperantes in eum (Lyckliga äro alla, som hoppas på honom). Min själ, si, huru kosteligt det är att vara tålig och hoppas på Herrens Guds hjälp, ty Herrens Guds hand är icke förkortat att hjälpa. Så kasta nu din anliggande nöd på Herren! Han försörjer dig väl. In manibus Domini sorsq. salusq. mea (I Herrens händer äro både mitt öde och min välfärd). Anno 1643. Andreas Gabriels, Salomi Gabriels. Bomärke.» Detta hus, ombyggt på 1770-talet, tillhörde linkrämarens Anders Gabrielsson.

Nr 7 Bollhusgränd har ankarslutar från 1600-talet, ägdes vid dess slut av presidenten Henrik Falkenberg, sedermera landshövding i Älvsborgs län, och dessförinnan troligen av dennes fader, riksrådet Konrad Falkenberg, död 1654. Huset ombyggdes 1776.

Nr 6 och 8 Bollhusgränd. Husen begränsas i väster av Ignatiigränd. Det södra husets portal åt Ignatiigränd har utom vindruvor en oval ljusöppning, som lett till förstugan. Åt gränden vetter en hissglugg med bom. Huset torde vara från 1600-talets senare hälft och ägdes då av Joakim Benter. Taket, ett s. k. säteritak eller italienskt tak, har fönster i »italianen» och torde vara det ursprungliga.

Det norra huset har vid samma gränd Stockholms sannolikt äldsta privathusportal, vilken torde härstamma från 1580-talet. Det nedersta trappsteget är av marmor. Murarna, vilkas övre delar äro något utkragade, hava även hög ålder och äro åt Bollhusgränd försedda med vertikala ankarslutar med upprullat blad. Det är möjligt, att detta hus är ett av de tre, som enligt Palmskiöld » varit uppbyggda med k. Eriks, k. Johans och k. Karls den 9:s bekostnad ». Måhända är den gamla portalen ett verk av bildhuggaren Lukas v. d. Werdt. Se nr 4 Slottsbacken!

Nr 23 Bondegatan. Huset ägdes 1784 av Hans Lindeman.

Nr 61 och 63 Bondegatan, f. d. Totties malmgård, nu Barnängens tekniska fabrik. De präktiga husen från 1700-talet äro ännu väl behållna med kryssvalv i portgången och träport med portklapp.

Egendomen har tillhört släkten Tottie, som härstammar från Tomas Tottie, vilken på 1670-talet inflyttade från Skottland och anlade en tobaksfabrik i Stockholm. Han hade fjorton barn, av vilka Charles, född 1703, död 1776, tillhörde stiftarna av Stockholms stads brandförsäkringskontor. Se nr 4 Västerlånggatan, Eldsvådor! Dennes son Anders och Karl Kristoffer Arfwedsson grundade 1771 den handelsfirma, som bär deras namn. Malmgården torde vara uppförd av Charles Tottie.

Borgen på en höjd å Ladugårdsgärdet, vilken kallas Drottningberget, uppbyggdes 1818 efter ritning av professor Fredrik Blom, sedermera överste vid flottans mekaniska kår, till högkvarter för kungliga personer, som ville beskåda övningarna på Ladugårdsgärdet.

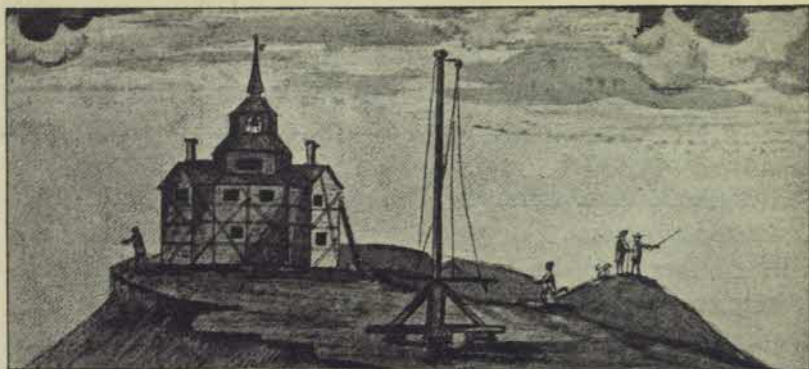
Bredgränd, som nämnes först på 1700 talet, hette 1625 Tunnbindargränden.

Brunkeberg kallades i äldsta tider Sandberget och Brantberget, sträckte sig från Norrström till Brunkebergsviken eller Brunnsviken och är en del av den s. k. Stockholmsåsen, vilken löper genom östra Uppland och Södermanland. Brunnsviken nämnes 1499. Brunkeberg, om vars forna höjd Observatoriekullen ännu vittnar, har sitt namn efter Johan van Brunkow, Johan Brunke, som gav upphovet till »Nyköpings gästabad» och 1319 avrättades på sandåsen norr om Stockholm.

Bland andra, som där fallit för bödelssvärdet, märkas domprosten i Västerås mäster Knut 1527, biskop Peder Sunnaväder, riksråden Måns Bryntesson Lilliehöök och Nils Olofsson Vinge 1529, Göran Persson 1568, Arnold Johan Messenius 1651 nedanför åsen, på nuvarande Gustav Adolfs torg, och dennes son Arnold i närheten av Norrtull, den sachsiske generalen livländaren Otto Arnold von Paijkull 1707. »på backarna vid Norrtull» och generalerna greve Charles Emil Lewenhaupt och friherre Henrik Magnus von Buddenbrock 1743. Efter de sistnämnda avrättningarna fick åsens norra del namnet Generalsbacken.

På Brunkebergs största höjder uppfördes fordom vårdkasar, som antändes, då en fiende nalkades. Vid slutet av 1500-talet fanns ett vakt- eller vårdtorn vid yttersta branten av åsen nära Norrström. Ännu på 1640 talet var Brunkebergs-höjden till största delen obebyggd, men på dess sluttningar, företrädesvis åt öster, funnos en mängd trähus. I det nämnda vårdtornet satt en vaktkarl, kallad »Jeppe på berget», som från kl. 10 e. m. till kl. 4 f. m. utropade timmarna sålunda:

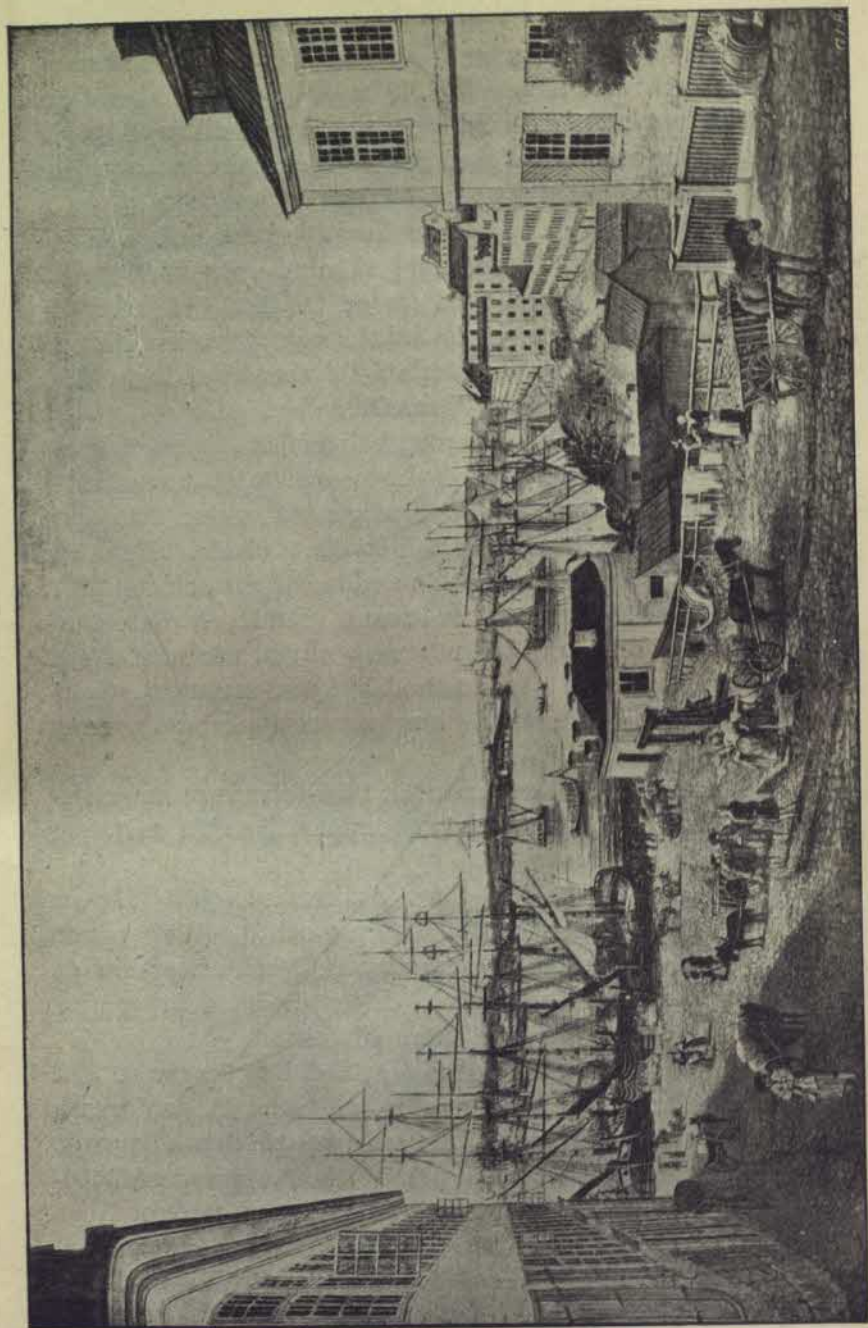
Vårdtornet m. m. på Brunkeberg år 1765.

»Väktarerop! Klockan är tio slagen.
 Gud bevare Staden,
 Ladugårdslandena,
 Brunkebergena med!
 Klockan är tio slagen.»

Sedermera skedde varje afton ringning från vårdtornet, vilket 1769 togs ned, varefter brandsignalerna gävos från Klara kyrktorn. Se Norrmalm!

Brunkebergstorg. Vid 1800-talets början fanns någon del av åsen kvar vid det nuvarande torget, men 1805 var platsen jämnad. Härom säges år 1800: »Brunkel ergstorget torde den planen få kallas, som nu efter gamla Brunkeberg årligen avröjes. Där är redan en brunn anlagd och en gata öppnad till kommunikation mellan Malmtorgs- och Malmskillnadsgatorne. Några vackra stenhus äro därvid redan uppförde och en större under byggnad av kryddkrämaren Bolin väster om den lilla, än återstående kullen av Brunkeberg.» Brunkebergsbrunnen, vars överbyggnad förut prytt en brunn på Stortorget, upptogs 1795.

Brunnsbacken har sitt namn efter en med överbyggnad av sten år 1759 försedd, nu försvunnen brunn, belägen framför källaren Pelikan i östra uppfartsvägen, Brunnsbacken. Brunnen, vars åder förstördes vid tunnelanläggningen för Södra stambanan, ansågs giva det bästa vattnet i Stockholm.

Brunnsbacken med Bryggämbetets hus, Brunnen, Stadsgården och Södra stadshuset år 1771.

Nr 4 och 6 Brunnbacken. År 1733 ägde vinskänken J. Bleumortier här ett hus, och 1760 anhöll bryggarämbetet om tillstånd att reparera och tillbygga sitt hus Pelikan enligt ritning, som överensstämmer med det nuvarande husets utseende. Se nr 7 Södermalmstorg!

Nr 13 Brunnsgatan. Grevesmühlska samskolan. Möbelhandlaren Karl Adolf Grevesmühl skänkte 1812 20,000 riksdaler banko specie till en fond för en fri läro- och arbetsinrättning för fattiga barn inom Jakobs och Johannes församlingar. Skolan, som nu förvandlats till samskola, hade förut sina lokaler i nr 56 och 58 Malmskillnadsgatan.

Grevesmühls fader var även möbelhandlare. Genom sparsamhet och stor arbetsförmåga drev sonen upp dennes affär och grundlade därigenom sin förmögenhet, vilken han även genom annan affärsverksamhet betydligt ökade. Han var på sin tid en av Stockholms mest ansedda borgare och dog 1827.

Brunnsgränden. I hörnet av denna gränd och Österlånggatan fanns en brunn. 1556 nämnes »valvet, när man går in i brunnsgården», 1566 »brunnstenhuset med brunnen». Gränden har ej uppkallats efter den långt senare uppkomna brunnen nedanför Köpmanbrinken.

Nr 3 Brunnsgränden, som alltifrån 1600-talet varit magasinsbyggnad, har även sina med hissbommar försedda takkupor kvar.

Bryggargatan. Bryggaren Lars Andersson erhöll där en tomt 1648 med nuvarande husnummer 4 och 6 och bryggaren Mickel Jönsson en annan, nuvarande nr 13 och ett stycke av Vasagatan, där Posthuset ligger. Efter de båda bryggarna, som voro samtida ägare, har gatan sitt namn.

Nr 14 A och 14 B Brännkyrkagatan, f. d. Besvärgsgatan. Med all säkerhet hade gatan sitt ursprungliga namn av den branta backe, över vilken den leder. Högst uppe på denna ligger en större byggnad, kallad Gamla prästgården, uppförd på 1600-talet och upptagande norra och större delen av kvarteret Höga loftet. Efter eldsvådorna 1751 och 1759 användes huset till gudstjänstlokal och till bostad för Maria församlings präster.

Det innehöll 1858 154 rum med eldstäder och 31 kök och beboddes av 163 personer.

Byströms villa, på Djurgården, nu Prins Karls palats, uppfördes 1839—1844 av bildhuggaren, professor Johan Niklas Byström till stor del av carraramarmor och ansågs som »ett konstverk, vars like fåfängt skulle sökas på denna sidan Alpena». Enligt uppgift byggdes den på beställning av Karl XIV Johan, efter vars död konstnären dock fick själv behålla sin villa. Dess salar pryddes av hans egna och andras från Italien hemförda konstverk. Byström återvände snart till Italien, där han dog 1848. År 1865 blev juveleraren och samlaren Kristian Hammer villans ägare. Den är nu delvis ombyggd.

Bååtska palatset. Se nr 6 Blasiiholmsgatan!

Börsen. Se nr 2 Stortorget!

* * *

Charlottenburg. Se Rejmersholm! På västra delen av Rejmersholm ligger Charlottenburg, där en skedvattensfabrik fordom varit anlagd. 1774 innehade bergsrådet Gustav von Engeström denna del av holmen på arrende men överlät snart kontraktet till advokatfiskalen Lithander. Denne anlade en vacker trädgård med drivhus. Efter honom innehades Charlottenburg av kapten Charles Apelqvist, och senare, 1801, av apotekaren Görge, vilken åter tillverkade skedvatten. Den större byggnaden, »slottet», har i bottenvåningen välvda tak, som tyda på hög ålder.

Coldinorden räknar sin ålder från 1760-talet. Dess syfte är bland andra att giva understöd åt fattiga inom Kungsholms församling, där orden sedan 1807 har egen lokal i nr 12 Schéelegatan. Se Piperska muren!

* * *

Danviken, vid Hammarbysjöns avlopp i Saltsjön, påstås ursprungligen hava hetat Tandviken, emedan Kristian I, som i slaget vid Brunkeberg den 10 oktober 1471 sårades i munnen av en pil, flydde hit och lät utdraga den, varvid han förlorade flera tänder. Namnet kan dock lika visst hava uppkommit därav, att en del av den danska flottan låg där.

Danviks hem, som ända från inrättningens begynnelse även var dårhus, leder sitt ursprung från Gustav Vasas tid. Det hospital eller helgeandshus, som denne 1531 inrättade i Gråbrödraklostret, flyttades 1551 till de nyuppförda byggnaderna vid Danviken. Kung Gösta klagade över att »en mäktiga ond stank kommer uti hela staden av det spital, där ligger uppå Gråmunkeholm, varjämte det vatten, som löper däromkring, och som de sjuka vaska sig och sina befläckade kläder uti, drages med strömmen omkring slottet och hela staden». Detta missförhållande torde hava varit en viktig orsak till hospitalets förflyttning till Danviken. Det försågs nu med stora donationer, bestående dels av räntor till forna kloster och fromma stiftelser, dels av konungens egna arvegods, vilka gåvor sedan bekräftades och även ökades av efterföljande regenter.

Då de gamla husen förfollo, lät drottning Ulrika Eleonora 1719 uppföra nya av sten, bland dessa kyrkan, som invigdes 1725. Dårarnas antal steg under häxprocessernas tid. Vartdera året 1639 och 1642 nämnes en besatt. 1706 var de vansinnigas antal 19 och 1761 195 personer.

I mitten av 1850-talet, då hospitalet för sinnessjuka på Konradsberg blivit uppfört, flyttades danvikspatienterna dit. Sedan dess har Danvikens hospital, vars saga nu är all, utslutande varit en försörjningsinrättning, vilken 1915 förflyttades till det storartade palatset på bergen längre österut vid Finnboda i Nacka församling.

Alla byggnader, tillhörande anstalten, äro nu rivna med undantag av kyrkan.

Danviks skans, som 1659 anlades på det berg, där den s.k. Lundins fåfånga ännu ligger, är liksom den samtidigt uppförda

Grima eller Grinds skans vid Skanstull för längesedan raserad. Se Lundins fåfänga, Stockholm 1660!

David Bagares gata är uppkallad efter bagaren David Lamb, som ägde den hörntomt, som nu bär nr 72 Regeringsgatan. Han dog 1671. Gatan hette fordom Dödgrävargatan.

Nr 18 David Bagares gata. Se nr 85 Regeringsgatan!

De Geerska trädgården anlades av politikern, hovmarskalken friherre Karl De Geer, som ägde en hel palatsrad mitt emot vid Västra Trädgårdsgatan, däribland nr 15, 15 A och 15 B. Den med murar inhägnade trädgården, som är en intaga från Kungsträdgården, har ett lusthus. Fordom funnos där två paviljonger, av vilka den ena var metodisternas första kapell i Stockholm. Sekten flyttade därifrån till Betlehemskyrkan vid Hötorget. Såväl de nämnda husen som trädgården tillhöra ännu friherrliga ätten De Geer till Lövsta.

Didrik Ficks gränd. Handlanden och gästgivaren Didrik Fisk, som antagligen ägde hus här, är omtalad i handlingar åren 1611 och 1617, och i Storkyrkans dopbok är 1687 Didrik Fiskares gränd antecknad.

Nr 1 Didrik Ficks gränd. Från byggnadstiden, 1600-talets senare del, är portgången med bilade bjälkar i taket bevarad. Till samma tid torde även trätrappan förskriva sig. Huset påbyggdes 1782 och är i hörnen försett med »avvisare» av sten.

Nr 3 Didrik Ficks gränd har såsom nr 1 bjälktak i förstugan och trätrappor. Det var omkring år 1700 fattighus och är föga förändrat.

Nr 5 Didrik Ficks gränd har murar kvar sedan 1600-talets mitt och erhöll sin femte våning 1850.

Djurgården består av tvenne delar, norra och södra, vilka skiljas åt genom Djurgårdsbrunnsviken och det nu kanaliserade sund, som sammanbinder denna med Lilla Vär an. Norra Djurgården sammanhänger med fastlandet från Djurgårdsbrunnsviken till Norra Brunnsviken, som vid Ålkistan har avlopp i Lilla Värtan. Södra delen av Norra Djurgården kallas Ladugårdsgärdet. Södra Djurgården eller, såsom den vanligast benämnes, Djurgården, hette i äldre tider Valmunzö, Valmundzö,

Vadmalsön, Valmarön och Valdemarsön. Namnet, vars ursprung är omtvistat, bibehöll sig till mitten av 1700-talet och lever kvar i »Valdemarsudde». År 1750 nämnes oljeslageriet på Valdemarsön och jägarbostället vid Rosendal å Kungliga Djurgården. Båda dessa områden hava fordom tillhört banérska släktgodset Djursholm och därefter till stora delar S:t Klara kloster.

Den djurgård, som på 1600-talet inhägnades å Norra Djurgården har givit namn även åt Valdemarsön. Av nämnda djurgård fanns ännu i mitten av 1880-talet en kvarleva i den med ett högt gärdsel skyddade och av hjortar »befolkade» Hjorthagen, där sedan Elektriciteitsverket, Gasverket, Hjorthagens kapell och en mängd andra byggnader blivit uppförda.

Karl X Gustav sände 1658 till arkitekten Jean de la Vallée en skrivelse, vari det heter: »Uppå Valdemarsön skall efter däruppå gjord dessein en lustgård förfärdigas.» Arbetet härmed påbörjades vid Biskopsudden men avstannade snart. Se Ugglevikskällan, Ladugårdslandet!

Djurgårdsbrunn var länge en ansedd hälsokälla, känd redan på 1500-talet, men kom först i mera allmänt bruk 1690, då den rekommenderades av den ryktbare läkaren Urban Hjärne. En äldre källa, som under medeltiden varit offerkälla, igentfylldes av religiösa skäl efter reformationen men upptäcktes åter 1750 av kyrkoherden i Hedvig Eleonora J. G. Hallman, skalden Karl Israels fader. Denna brunn kom nu i stort rop, och dess undergörande vatten anlitades av hög och låg, däribland konung Adolf Fredrik och hans hov och många fattiga, till vilka rika gåvor inflöto. Under 1820- och 1830-talen hade Djurgårdsbrunn sin förnämsta blomstringstid, vilken livligt skildras av August Blanche. Den forna brunnssalen är nu vårdshuslokal, och brunnen och flera äldre hus äro i behåll.

Djurgårdsstaden. År 1646 upplät drottning Kristina åt kungliga amiralitetets krigsmanshuskassa det område, som nu utgör Djurgårdsstaden, till uppförande av sjukhus och byggnader för sjömän, men först i slutet av 1600-talet började byggnadsarbetet på allvar. Det 1735 här inrättade skeppsvarvet

gav mera fart åt bebyggandet. Det var huvudsakligen smeder, skeppare, skeppstimmermän och tjärvräkare, som här valde sina boplatser.

Här uppstodo då en mängd krogar, såsom Mäster Nilses i närheten av det nuvarande Novilla, det ännu befintliga Gröna lund, Tyska paradiset, Hasselbacken, Franska värdshuset, som anlades nedanför slätten 1807 av en fransk traktör, Le Maire, och ännu begagnas som boningshus, Pohlsro, som nu kallas Alhambra och grundades av konditor Pohl, vilken 1829 kom i besittning av platsen, Carlmarks konditori, anlagt 1828 och nu benämnt Bellmansro. Novilla hette förut Ludvigsberg. Där anlades 1832 en musik- och danssalong, en »vauxhall», jämte ett kafé. I slutet av 1840-talet antogs det nuvarande namnet.

Först i Gustav III:s tid började förmögnare stockholmare bygga villor på Djurgården, och sedan Karl XIV Johan 1817 byggt Rosendals slott, blev Djurgården en ännu mera bebodd och besökt plats. Den präktiga urnan av porfyr från Älvdalen uppsattes framför slottet 1825. År 1910 överläts Rosendal av Oskar II:s stärbhus till djurgårdsförvaltningen.

Djurgårdsteatern har anor sedan 1795, då Abraham Isaksson De Broen, vilken varit skådespelare hos Stenborg d. ä. i Humlegårdsteatern och ansågs som en av samtidens främsta, erhöll privilegium att där uppföra skådespel. Teatern invigdes 1801. De Broens änka stod i spetsen för teatern från 1804 till 1808, därefter sonen Johan Isak, musikdirektör, vilken sedan några år genom gifte var ägare av värdshuset Blå porten. Han dog 1814. De Broens privilegium innehades av hans släkt till 1863, då den »gula ladan» revs och ersattes med den nuvarande.

Douglasska palatset. Se nr 14 Blasiiholmstorg!

Drakens gränd. År 1686 fanns i huset nr 8 vid denna gränd, som då kallades Bergsgränden, en källare Draken, vilken innehades av vinskänken Göran Berg. Se nr 27 Österlånggatan!

Nr 1 Drakens gränd. Det gamla 1600-talshuset spåras i portalen och de sirliga ankarlutarna, raka med voluter. Ombyggnad skedde 1750. I fasaden vid Ferkens gränd är ett genom två våningar gående burspråk med altan, som fanns på 1770-talet.

Nr 2 Drakens gränd, nr 1 Stora Hopargränd. Över portalen läses: »An Gotts Segen ist alsz gelegen». Jfr nr 68 Västerlånggatan! Huset torde vara uppfört på 1630-talet. Ankarlutarna, som påminna om de å Kronobageriet, nr 2 Sibyllegatan, befintliga, vittna om ännu högre ålder.

Nr 4 Drakens gränd härstammar från 1600-talet och ombyggdes under följande århundrade.

Drottninggatan kallades före den stadsplan, som tillkom på 1630-talet, Sträckegatan eller Stråkevågen. Det nuvarande namnet är en ärebetygelse åt drottning Kristina.

Nr 1 Drottninggatan, nr 24 Strömgatan. Här, i kvarteret Rosenbad, låg Bondeska palatset, som började byggas av riksmarskalken greve Karl Bonde men fullbordades först 1789 efter hans död. Dess vackra fasad åt Norrström var, såsom mången ännu minnes, prydd med en praktfull rad av joniska kolonner. Det har i vår tid efterträtts av ett modernt hus. I dess sydöstra hörn är i relief anbragt en bild av det forna palatset jämte årtalen 1789—1898, som åsyfta det rivna husets tillvaro, och 1899—1902, under vilken tid det nya uppfördes.

Nr 21 A och B Drottninggatan har vid den ena portalen två porfyrpelare, som sägas hava kostat 10,000 riksdaler. Ingångsporten ävensom inkörsporten vid Lilla Vattugatan äro försedda med kryssvalv. Om- och påbyggnad gjordes 1773 av ceremonimästaren friherre H. von Düben. Före och efter honom har huset tillhört vinskänken G. Ratken 1732, sadelmakaren P. Strömdahl 1752, änkan A. M. Ratkens kreditorer 1756, översten J. De la Gardie 1799, över tåthållaren S. Ugglas 1800 och fröken C. M. Cederström 1862.

Nr 23 Drottninggatan har välvd portal och i murarna ankarlutar med voluter och upprullat blad. I trapphusets yttervägg vid gårdssidan är inmurad en kanonkula, som anses härstamma från slaget vid Brunkeberg. År 1796 gjordes en ombyggnad. »Efter denna ritning tänker jag», säger ägaren, »av sten efter hand bygga, vartill jag utbeder mig Collegii tillstånd. Nordgren.» Nu har apoteket Morianen i det om-

byggda huset sina lokaler. Se Apotek! Bland ägare märkas: 1752 sadelmakaren J. H. Illing, 1762 vinskänken G. D. Heimberger, 1776 sockerbagare J. P. Askan, 1787 klensmeden A. Nordgren, 1825 apotekaren K. Carlsson, 1857 apotekaren G. Lundberg och 1882 apotekaren K. Ljungberg.

Nr 29 A Drottninggatan har bibehållit sin 1700-talsportal.

Nr 29 B Drottninggatan, redeska palatset, uppfördes 1690 av kungliga rådet, presidenten greve Fabian Wrede, död 1712, övergick genom dennes dotter Agneta till släkterna Lillie och De la Gardie. Det tillhörde på 1790-talet riksrådet greve Melker Falkenberg, efter vilken det sedan uppkallades. Ett av de förut på samma tomt belägna mindre husen ägdes av borgmästaren Börje Persson. Den närmast norr om palatset belägna tomten inlöstes 1684 av staden för anläggning av den till Klara kyrkogårds östra port ledande delen av Odensgatan, nu Brunkebergsgatan. I mitten av 1800-talet inrymdes här det av professor Nils Åkerman år 1827 grundlagda Gymnastiskt ortopediska institutet, som från denne övergick till läkaren och skalden Herman Säterberg. Huset är nu ombyggt men har åtskilligt av det ursprungliga i behåll.

Nr 31 Drottninggatan, Braheska palatset, byggt av den dels genom fädernearv, dels genom gifte med fältmarskalken greve Karl Gustav Wrangels enda dotter, Margareta Juliana, rike greve Nils Brahe, son av den vid Lützen stupade hjälten med samma namn och född efter dennes död 1633. Huset ägdes ett århundrade senare av en greve Cronhielm, sedan av greve Erik Brahe, död 1756, riksrådet greve Anders Johan von Höpken, vidare av riksrådet greve Ulrik Scheffer, riksrådet friherre Vilhelm De Geer, Magnus Eriksson Brahe, född tre månader efter faderns avrättning, Gustav III:s gunstling, sedan hans motståndare, död 1826. Dennes son Magnus var Karl XIV Johans förtrogne.

Huset, som länge var danskt ministerhotell, revs 1906 och är nu ersatt med ett nytt. På tomtens västra del står Klara församlings nya pastorshus.

Nr 49 Drottninggatan härstammar från början av 1750-talet och har en väl bibehållen portal med droppar. Ett hus ägdes här 1750 av skomakaren E. Hedberg. År 1752 anhöll kopparslagaren L. Jernström att få bygga det nuvarande huset.

Nr 71 och 73 Drottninggatan, f. d. Stockholms allmänna barnhus, 1885 flyttat till nr 14 Norrtullsgatan. Detta har sin upprinnelse från 1619, då en kunglig förordning föreskrev, att i varje stad skulle inrättas barnhus, dit de, som »gingo och tiggde på gatorne, kunde inhävas och hållas från kättja och självsvald». 1624 förordnade Gustaf II Adolv om inrättande av ett barn- och tukthus i Stockholm under Joakim Fierbrandts inseende. I detta skulle »100 fattigmans barn av man- och kvinnkön reda ull, väva bumertin, rask, sarati m. m.». Även skulle där intagas »skalkar, skökor och bovar» för att göra grovarbete. Klosterbyggnaderna på Riddarholmen fingo inrymma denna anstalt. 1633 erhöll drottning Kristinas lärare Johannes Matthiæ privilegium på inrättandet av ett barnhus i Stockholm, för vilket ändamål skänktes en ödetomt, »belägen inemot Rörstrand mellan sjön och borgarnas tomter å Västra malmen».

Dock är barnhusets ålder egentligen att räkna från år 1637, då dess bestånd tryggades genom inkomster och förmåner, som förmyndarregeringen bestämde, och som drottning Kristina 1652 bekräftade. Det byggdes på den nämnda stora ödetomten. Barnhuset förvärvade sedan flera tomter och ägde kvarteren på båda sidor om Smedjegårdsgatan, nuvarande Barnhusgatan, vid vilken husen nr 71 och 73 Drottninggatan äro belägna.

Emedan det ansågs olämpligt, att grova brottslingar och barnhusbarn förvarades under samma tak, beslöts 1698, att den med barnhuset sammanhängande tukthusinrättningen skulle skiljas därifrån. Detta skedde, först sedan 1724 en egendom på Långholmen blivit inköpt till rasp- och spinnhus.

På Barnhusets förra område låg också Spinnhuset eller Norra straff- och arbetsfängelset för kvinnor, som revs för att giva plats åt Upplandsgatan och nybyggnader vid dess sydligaste

sträckning. Nämnda straffanstalt inrättades 1826 i de här belägna gamla hus, som förut begagnats av en segelduksfabrik, den första i riket.

Det till Barnhusets tomt efter kungl. förordningarna av 1666 och 1667 från slottet förflyttade fängelset Smedjegården efterträdades av Stockholms läns cellfängelse, vilket även i våra dagar rivits. Smedjegårdsgatans namn användes ännu i slutet av 1800-talet.

På Barnhusets område låg också Svenska trädgårdsföreningen, som stiftades 1832 på förslag av livmedikus Magnus Martin av Pontin. Den hade sin första plats vid Nortullsgatan, arrenderade 1836 Barnusträdgården och den nedåt Klara sjö belägna sänkan, Dyen, som nu upptages av Norra järnvägsstationen och Norra bantorget men då blev förvandlad till köksträdgård.

Vid Drottninggatan anlades 1838—1839 en lustpark i engelsk stil, och 1842 uppfördes av konditorn Vilhelm Davidsson två vid samma gata belägna, i våra dagar rivna paviljonger, av vilka den södra användes till kafé, den norra för baler och dramatiska föreställningar. I hörnet norr om den sistnämnda stod sedan 1720-talet den mycket besökta Barnhuskällaren, ett gult trähus, som brann 1844 och efterträdades av hotell Fenix, som i sin tur lämnat plats för en större byggnad. Mellan paviljongerna fanns under 1800-talets förra del ett runt ridhus, vilket användes till cirkusföreställningar, förevisning av vilda djur och till teater. Där öppnades 1813 av Isaak De Broen Nya komiska teatern, som nedlades året därpå. Se Djurgårdsteatern! Tidvis förekommo dock fortfarande där teaterföreställningar. På Trädgårdsföreningens forna område reser sig nu Högre latinläroverket å Norrmalm. Kvarterens namn påminna ännu om det gamla Barnhuset.

Nr 75 Drottninggatan. År 1766 anhöll tobaksmanufakturisten Karl J. Ljungström om tillstånd att uppföra hörnhuset. Det norra torde vara äldre. Bland andra tomt- och husägare nämnas: 1718 repslagaren K. Sifvers, 1754 tobaksfabrikanten J. Sahlsten, 1802 omyndige K. F. Grip, s. å. traktören S. Sunnerdahl och 1837 dennes omyndiga barn.

4. Palats och kåkar.